

ΔΕΛΤΙΟ

10

Ιούλιος 2025

Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» -IOAF

Εισαγωγικό Σημείωμα

Νέα του IOAF

- **Νέα Μέλη**
Κωνσταντίνα Χρονοπούλου
Μαριάννα Σπηλιωτάκη
- **Ανασκόπηση της Ανοικτή Διάλεξης**
“Bridging Analytic Fields in the Twenty-First Century: Group and Psychoanalytic Challenging Conversations” με την Carla Penna
Χριστίνα Μαμαλούδη, Γιώτα Αρβανίτη
- **Εισαγωγική ομιλία για την Ανοικτή Διάλεξη**
από την πρόεδρο του IOAF
Δομνίκη Μυλωνά
- **Σχόλιο πάνω στην εισήγηση της Carla Penna**
Νίκος Λαμνίδης
- **Ανασκόπηση της συμμετοχής του IOAF στο**
33^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχιατρικής
Φώτης Γιωτάκης, Λένα Τελειώνη
- **Ανασκόπηση EGATIN STUDY DAYS 2025**
Σοφία Μαρία Μωραΐτου

Ο Foulkes θεώρησε το αίσθημα του ανήκειν ως μια από τις βασικές ανθρώπινες ανάγκες:

« Η πρώτη και κύρια πτυχή, με την οποία ασχολούνται συνήθως οι ομαδικοί ψυχοθεραπευτές, σύμφωνα με την οποία διαμορφώνουν τις έννοιες τους είναι αυτή του ανήκειν, της συμμετοχής. Το να είναι κάποιος σεβαστό και συναισθηματικά αποδεκτό μέλος της ομάδας, να μπορεί να μοιράζεται, να συμμετέχει, ανήκει στις βασικές επικοδομητικές εμπειρίες της ανθρώπινης ζωής. Χωρίς αυτό καμία υγεία δεν νοείται. Και αυτό ισχύει για όλη τη διάρκεια της ζωής ενώ η ανάγκη για ψυχοθεραπεία προκύπτει όταν αυτή η συμμετοχή και το μοιράζεσθαι διαταράσσονται» (Foulkes and Anthony, 1957:21)

Το IOAF διανύοντας το δέκατο χρόνο από την δημιουργία του, ολοένα και ευρύτερα εμπλουτίζει με τις δράσεις του το πνεύμα της ομαδικής ανάλυσης και εμπλουτίζεται.

Το επετειακό αυτό έτος:

Καλωσόρισε δύο **Νέα Μέλη**, απόφοιτα της εκπαίδευσής του στην ομαδική ανάλυση, την **Κωνσταντίνα Χρονοπούλου** και την **Μαριάννα Σπηλιωτάκη**.

Είχε την χαρά και την τιμή να φιλοξενήσει την κυρία **Carla Penna**, διακεκριμένη ομαδική αναλύτρια και ψυχαναλύτρια, η οποία στα πλαίσια διημερίδας, έδωσε ανοικτή διάλεξη με το πολύ ενδιαφέρον και επίκαιρο θέμα: **“Bridging Analytic Fields in the Twenty-First Century: Group and Psychoanalytic Challenging Conversations”**. Ανασκόπηση της διάλεξης και της διημερίδας μας παρουσιάζουν, η **Χριστίνα Μαμαλούδη** και η **Γιώτα Αρβανίτη**. Ενώ, η πρόεδρος του IOAF **Δομνίκη Μυλωνά** με την **εισαγωγική ομιλία** της μας γνωρίζει την κυρία Penna και θέτει ορισμένα ζητήματα της προβληματικής του θέματος της διάλεξης. Και ο **Νίκος Λαμνίδης** με το **Σχόλιο** πάνω στην εισήγηση της **Carla Penna** αναπτύσσει και εξελίσσει στην σκέψη μας ορισμένα πολύ ενδιαφέροντα σημεία.

Οργάνωσε **Στογγυλή τράπεζα διεπιστημονικού ενδιαφέροντος** στο 33^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχιατρικής, με θέμα **«Ανθρώπινες και φυσικές καταστροφές: Ασυνείδητες διεργασίες»**, την ανασκόπηση της οποίας μας παρουσιάζουν ο **Φώτης Γιωτάκης** και η **Λένα Τελειώνη**.

Συμμετείχε στα **Εργαστήρια Μελέτης Ομαδικής Ανάλυσης - EGATIN Study Days 2025** με εκπρόσωπό του την **Σοφία Μαρία Μωραΐτου**, η οποία μας κάνει κοινωνούς των πεπραγμένων μέσω της ενδελεχούς ανασκόπησης που μας παρουσιάζει.

Οργάνωσε το «3^ο Ομαδικό Αναλυτικό Συμπόσιο Αρχαίας Δωδώνης: Σύνδεση της Αρχαίας Ελληνικής με την Ψυχαναλυτική και την Ομαδική-Αναλυτική Σκέψη» με εξαιρετικά ενδιαφέρουσες διεπιστημονικές εισηγήσεις, ανάμεσα στις οποίες, ξεχωριστή, η εισήγηση **«Ο θάνατος ως γεγονός στη ζωή»** από την **Λένα Τελειώνη**.

Το 9^ο Εισαγωγικό Σεμινάριο ολοκληρώθηκε με μεγάλη επιτυχία τον Μάιο και φιλοξένησε και αυτό το έτος διακεκριμένους ομιλητές με πολύ ενδιαφέροντα θέματα γύρω από την ομαδική ανάλυση, ανάμεσα στα οποία η εξαιρετική ομιλία **«Πολλαπλότητα Διαφορετικότητα στις Ομάδες»** από την **Φωτεινή Τιλκερίδου**.

Το 10^ο Εισαγωγικό Σεμινάριο, ήδη οργανώνεται, με, όπως πάντα, πλούσιο θεωρητικό υλικό και σημαντική ομαδικο-αναλυτική εμπειρία. Το πρόγραμμά του μας το παρουσιάζει ο συντονιστής του Σεμιναρίου **Κώστας Κωνσταντόπουλος**.

Ένα νέο βιβλίο του ιδρυτικού πρόεδρου μέλους του IOAF, Κατερίνας Μήλιου, **«Το Ιχνογράφημα ως κλινικό εργαλείο»**, μας παρουσιάζει η **Λένα Τελειώνη**.

Και η **ομάδα εργασίας για την έκδοση του δελτίου** μας κάνει την δική της **Πρόταση Βιβλίων**.

Καλό Καλοκαίρι!

Πολλαπλότητα Διαφορετικότητα στις ομάδες
Φωτεινή Τιλκερίδου

Ο θάνατος ως γεγονός στη ζωή
Λένα Τελειώνη

Εισαγωγικό Σεμινάριο 2025-2026
Κώστας Κωνσταντόπουλος

Παρουσίαση βιβλίου
Λένα Τελειώνη

Πρόταση Βιβλίων
Κατερίνα Μήλιου, Λένα Τελειώνη, Φώτης Γιωτάκης

Νέα Μέλη IOAF

Το Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - IOAF υποδέχθηκε δύο νέα πρόσεδρα μέλη, αποφοιτήσαντα της Εκπαίδευσης στην Ομαδική Ανάλυση. Τον Σεπτέμβριο 2024, την κυρία Κωνσταντίνα Χρονοπούλου και τον Ιούνιο 2025, την κυρία Μαριάννα Σπηλιωτάκη.

Η **Κωνσταντίνα Χρονοπούλου** είναι ψυχολόγος, κάτοχος Πτυχίου Ψυχολογίας από τη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, καθώς και δύο Μεταπτυχιακών Διπλωμάτων: στην «Ψυχική Υγεία» από τη Νοσηλευτική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και στην «Αντιμέτωπιση του Πόνου» από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Η επαγγελματική της εμπειρία περιλαμβάνει συνεργασίες με φορείς ψυχικής υγείας, όπως το Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αθηνών (Κέντρο Ψυχικής Υγείας Περιστερίου) από το 2019 έως και σήμερα, το Γενικό Ογκολογικό Νοσοκομείο Κηφισιάς «Άγιοι Ανάργυροι» και το Γενικό Νοσοκομείο Πρέβεζας (Κέντρο Ψυχικής Υγείας). Έχει επίσης εργαστεί σε εκπαιδευτικά πλαίσια, όπως το Γ' ΚΕΔΑΣΥ Αθηνών και το Ειδικό Δημοτικό σχολείο Πειραιά. Σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς στον τομέα της αποασυλοποίησης και του κοινωνικού αποκλεισμού. Και από το 2009 έως σήμερα διατηρεί ιδιωτικό γραφείο ως Ατομική – Ομαδική θεραπεύτρια.

Έχει ολοκληρώσει εκπαίδευση στη Συστημική-Υπαρξιακή Ψυχοθεραπεία (2003-2011) και στην Ομαδική Ανάλυση στο Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης S.H. Foulkes - IOAF (2018-2024) Έχει δημοσιεύσει σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά, όπως το International Journal of Caring Sciences. Και από το 2024 είναι Πρόεδρος Μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης S.H. Foulkes – IOAF.

Η διπλωματική εργασία που εκπόνησε για την ολοκλήρωση των σπουδών της ως ομαδική αναλύτρια είχε τίτλο: Η επίδραση της εγκυμοσύνης της ομαδικής αναλύτριας στη νεοσύστατη ομάδα. Στη συγκεκριμένη εργασία παρουσιάστηκαν κομβικά σημεία της πορείας της αναλυτικής ομάδας από τη στιγμή της δημιουργίας της έως και τα πρώτα 2, 5 χρόνια λειτουργίας της. Πέραν όμως αυτής της επεξεργασίας τέθηκε και το ερώτημα του πως επηρέασε την ομάδα η εγκυμοσύνη της θεραπεύτριας, γεγονότα που ήταν παράλληλα, καθώς εγκυμοσύνη και δημιουργία ομάδας συνέβησαν ταυτόχρονα.

Η **Μαριάννα Σπηλιωτάκη** είναι ψυχολόγος (Msc), ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεύτρια και ομαδική αναλύτρια. Μετά τις βασικές της σπουδές στο τμήμα ψυχολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, συνέχισε με μεταπτυχιακές σπουδές στην ψυχαναλυτική θεωρία και στην κλινική της ψυχανάλυσης στην Αγγλία (University of London). Στη συνέχεια εκπαιδεύτηκε στην ομαδική ανάλυση από το Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης S.H. Foulkes - IOAF. Είναι κάτοχος άδειας ασκήσεως επαγγέλματος και έχει εργαστεί σε σχολικά και νοσοκομειακά πλαίσια στην Ελλάδα και το Ηνωμένο Βασίλειο. Είναι πρόεδρος μέλος του IOAF και εργάζεται ιδιωτικά στην Αθήνα.

Στη διπλωματική εργασία που εκπόνησε για την ολοκλήρωση των σπουδών της στην ομαδική ανάλυση με τίτλο “Η δημιουργία και οι διεργασίες διαμόρφωσης μιας αναλυτικής ομάδας” είχε σαν στόχο να αναδείξει την πολυπλοκότητα και τις προκλήσεις που συνόδευσαν την δημιουργία και την πρώτη φάση εξέλιξης της πρώτης αναλυτικής ομάδας, μελετώντας το άτομο και την ομάδα μέσα σε ένα πλαίσιο συνολικής κατάστασης.

**Ανασκόπηση της διήμερης επίσκεψης και της
ανοικτής διάλεξης της Carla Penna**
***“Bridging Analytic Fields in the Twenty-First Century:
Group and Psychoanalytic Challenging Conversations”***
15-16/3/2025

Το Σαββατοκύριακο 15 και 16 Μαρτίου 2025, η **Carla Penna**, ομαδική αναλύτρια, ψυχαναλύτρια και πρώην καθηγήτρια Ιατρικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Πολιτείας του Ρίο ντε Τζανέιρο βρέθηκε, κατόπιν πρόσκλησης του ΙΟΑΦ, στην Αθήνα. Στο πλαίσιο των διήμερων εργασιών πραγματοποιήθηκε και η Ανοικτή Διάλεξη, με θέμα "Bridging Analytic Fields in the Twenty - First Century: Group Analytic and Psychoanalytic Challenging Conversations".

Την ομιλήτρια παρουσίασε η πρόεδρος του Ινστιτούτου **Δομνίκη Μυλωνά**, ψυχίατρος, ομαδική αναλύτρια και ψυχαναλύτρια εισάγοντας μας παράλληλα στην προβληματική του διημέρου. Η κυρία Μυλωνά στην ομιλία της σημείωσε την απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στην ομαδική ανάλυση και την ψυχανάλυση, και σε θεσμικό επίπεδο, το γεγονός ότι οι γέφυρες μέχρι σήμερα δεν έχουν χτιστεί επιτυχώς, καθώς επίσης και ότι «η οποιαδήποτε προσπάθεια γεφύρωσης προκαλεί διανοητική δυσφορία».

Η **Carla Penna**, για να μας μιλήσει για τις γεφυρώσεις ανάμεσα στα αναλυτικά πεδία, ξεκίνησε παρουσιάζοντας αρχικά τις αποστάσεις που υπάρχουν μεταξύ τους. Σημείωσε ότι υπάρχουν διαφορετικές σχολές σκέψης ήδη εντός της ψυχανάλυσης. Η κάθε σχολή θεωρεί ότι διαθέτει τον βασιλικό δρόμο προς το ασυνείδητο. Και αυτό έχει ως αποτέλεσμα να διέπεται από αυτό που ο Kirnser έχει ονομάσει μία «κλαμπίστικη νοοτροπία» (Kirsner, 2004).

Επισήμανε ότι για την ψυχανάλυση συνολικά, ειδικά η ομαδική ανάλυση - χρησιμοποιώντας την αναφορά του Freud «πρέπει να κρατήσουμε το «χρυσό» της ψυχανάλυσης» - γίνεται αντιληπτή ως ανήκουσα στο «χαλκό» των μεθόδων, σε αντίθεση με τον χρυσό, με τον οποίο ο Freud αντιστοίχιζε την κλασική ανάλυση (Freud, 1918). Και ότι γίνεται φανερό το ζήτημα της απαξίωσης της ομαδικής αναλυτικής θεώρησης από εκπροσώπους σχολών της ψυχανάλυσης, ένα ζήτημα που έρχεται σε μεγάλη αντίφαση με το γεγονός ότι οι ίδιοι οι ψυχαναλυτές μελετούν, εποπτεύονται και εργάζονται σε ομαδικά πλαίσια.

Επίσης, σε μια προσπάθεια να κατανοήσει αυτές τις διχοτομήσεις, τόνισε την παραγνωρισμένα τραυματική επίδραση της άσκησης του επαγγέλματος του θεραπευτή και το πως αυτή η ψυχική καταπόνηση μπορεί να καταλήγει να προβάλλεται στις διαμάχες μεταξύ συναδέλφων από διαφορετικές σχολές.

Έθεσε το ζήτημα της εκπαίδευσης των αναλυτών, των διαφόρων στυλ εκπαίδευσης, όπως τα έχει περιγράψει ο Kernberg (1986), και τις συνακόλουθες αποστάσεις που αυτά συντηρούν.

Αλλά, μας παρέπεμψε και στα λόγια του Foulkes, πατέρα της ομαδικής ανάλυσης, ψυχαναλυτή με φροϋδικές καταβολές, για τον οποίο «η ομαδική ανάλυση χωρίς την ψυχανάλυση είναι άδαιο γάντι».

Επισήμανε ακόμη ότι ενώ ο Freud έφτασε να ορίσει την ψυχική υγεία ως την ικανότητα να μπορεί κανείς να εργάζεται και να αγαπά, μετά από δυο παγκοσμίους πολέμους, το διακύβευμα φαίνεται να είναι διαφορετικό. Πλέον το ζητούμενο αφορά την ψυχική επιβίωση και το δικαίωμα να υπάρχει κανείς. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να εμφανίζονται συχνά στο κλινικό υλικό φόβοι αφανισμού και κενού, προσωπικές και κοινωνικές ταυτότητες που βρίσκονται υπό απειλή. Καθώς και ότι στο σημείο αυτό, έρχεται να βοηθήσει η έννοια του aggregation/massification, την οποία εισήγαγε ο Horrer, και την περιγράφει ως μια απάντηση σε κάτι που έχει υπάρξει τραυματικό, σε φόβους εκμηδενισμού και εμπειρίες αποτυχημένης εξάρτησης.

Παρέθεσε ως ένα παράδειγμα, τη θεμελιώδη μήτρα της ομαδικής ανάλυσης στην Ελλάδα. Υπέδειξε τα ίχνη ενός ένδοξου παρελθόντος, και την κατανόηση της ύπαρξης των πολλών ινστιτούτων σε αντιστοιχία με τις διαμάχες μεταξύ πόλεων-κρατών στην αρχαία Αθήνα. Η εκεχειρία ερχόταν με τους Ολυμπιακούς αγώνες.

Η ομιλήτρια κατέληξε ότι στην ψυχανάλυση φαίνεται να έχει αρχίσει αυτή η εκεχειρία, ένας διάλογος μεταξύ των διαφορετικών σχολών σκέψης. Για παράδειγμα, μετα-μπιονικοί και διυποκειμενικοί ψυχαναλυτές στρέφουν την προσοχή τους στην έννοια του πεδίου, δημιουργώντας μια γέφυρα στη διχοτόμηση, ενορμήσεις ή αντικείμενα, μέσα ή έξω, δημιουργώντας δηλαδή ένα κοινό έδαφος με το οποίο συνηχεί και η ομαδική αναλυτική θεωρία, ιδιαίτερα με την έννοια της μήτρας.

Την ομιλία ακολούθησε σχολιασμός από τον **Νίκο Λαμνίδη**, ψυχίατρο, ομαδικό αναλυτή και διδάσκοντα ψυχαναλυτή.

Σε διάλογο με την έναρξη της ομιλίας, ο κύριος Λαμνίδης ξεκίνησε με την επεξεργασία της έννοιας «άπολις». Άπολις εξήγησε είναι αυτός που χλευάζεται, αυτός που δεν έχει σπίτι, αυτός που δεν υπόκειται σε θεσμούς. Για αυτό και είναι φιλοπόλεμος, είναι ένα μοναχικό πiónι. «Το πρόσωπο όταν μετατρέπεται σε άτομο (individual) είναι εκτεθειμένο στις αβεβαιότητες του κόσμου».

Σχολιάζοντας δε, το ζήτημα των εκπαιδευτικών μοντέλων, αναφέρθηκε στη «λαχτάρα του ατόμου για υπαγωγές, παραπομπές σε κοινωνικές οντότητες έτσι ώστε να εξασφαλιστεί ένα αίσθημα ασφάλειας, ταυτότητας». Στο ότι είναι απαραίτητη μια ψευδαίσθηση ομαδικής συνοχής και ταυτότητας, όμως αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι εκπαιδευσεις, αντί να είναι πανεπιστήμια και ακαδημίες τεχνών, να καταλήγουν να διολισθαίνουν σε εμπορικές σχολές ή μοναστήρια και να παρατηρούνται πρωτόγονες, φετιχιστικές χρήσεις διάφορων εννοιών και θεωριών. Καθώς και στο ότι όλα τα παραπάνω μας βοηθούν να καταλάβουμε την ύπαρξη των αποστάσεων και τους σκοπούς που αυτές εξυπηρετούν.

Στην αντιστοιχία, που επιχείρησε η ομιλήτρια, των πολλών εκπαιδευτικών ινστιτούτων στην Αθήνα σήμερα με τις πόλεις κράτη της αρχαίας Αθήνας, αντιπαρέβαλε τον φεουδαρχικό κατακερματισμό και τις βεντέτες που αυτός θρέφει διαχρονικά.

Και σημείωσε ότι ένας δρόμος που προτείνεται προς τη γεφύρωση είναι να φωτιστούν οι κοινωνικές πτυχές του ψυχαναλυτικού και οι ψυχαναλυτικές καταβολές του ομαδικού.

Στη συνέχεια, μέσα από μια ιστορική ανάλυση της πορείας της ψυχανάλυσης και τις εσωτερικές μετακινήσεις που διήλθε ανάλογα με τα πολιτικά και κοινωνικά τεκταινόμενα της κάθε εποχής, μας

έδωσε ένα σχήμα της πορείας της, από την επικέντρωση στο ατομικό, στο βιολογικό προς το κοινωνικό και πάλι πίσω.

Επισήμανε ότι η ψυχανάλυση πέρασε μια περίοδο κλαϊνικής ορθοδοξίας, αντιστεκόμενη σε καθετί εξωτερικό, σε καθετί πραγματικό ή κοινωνικό. Στη συνέχεια, μέσα από θεωρητικούς όπως ο Hinshelwood, η Joseph κ.α., οι ψυχαναλυτές ανακάλυψαν ξανά το κοινωνικό. Μας υπενθύμισε ότι ο Loewald, Γερμανοαμερικανός ψυχαναλυτής, ήταν αυτός που μίλησε για το ότι δεν υπάρχει σχέση μωρού και μητέρας, αλλά μια μήτρα αποτελούμενη από μωρό-μητέρα.

Και τέλος, επισημαίνει ένα σημείο που χρειάζεται προσοχή στην διαδικασία της γεφύρωσης, ώστε να είναι επιτυχής. Δεν γίνεται να μεταφερθούν όλες οι έννοιες στην ομαδική ανάλυση. Υπάρχουν έννοιες, όπως π.χ. η προβλητική ταύτιση, η οποία έχει μια ειδική σημασία και εννοιολογική αξία αναφερόμενη στο ψυχαναλυτικό πλαίσιο. Σε μια τέτοια προσπάθεια, της μεταφοράς όλων των εννοιών στην ομαδική ανάλυση, εκεί σημειώνεται ένας κίνδυνος να συσκοτιστούν ουσιαστικές θεωρητικές και κλινικές διαφορές.

Την ομιλία και τον σχολιασμό ακολούθησε ζωντανός και πολύ ενδιαφέρων διάλογος με το κοινό, ανάμεσα στο οποίο παρευρίσκονταν γνωστοί ομαδικοί αναλυτές και ψυχαναλυτές, τόσο από την Ελλάδα και από άλλα Ινστιτούτα, όσο και από το εξωτερικό, κάνοντας φανερή την αναγκαιότητα της συνέχισης αυτού του διαλόγου. Η συζήτηση συνεχίστηκε στον καφέ καθώς και στο γεύμα που ακολούθησε στο χώρο του IOAF. Το απόγευμα του Σαββάτου και την Κυριακή πραγματοποιήθηκαν κλειστές ομάδες συζήτησης και εποπτείας με την κυρία Carla Penna, τα μέλη και την ομάδα των εκπαιδευόμενων/τελειόφοιτων του IOAF.

Το όλο διήμερο άφησε τροφή για σκέψη και δημιούργησε το αίσθημα ότι έπεται συνέχεια.

Χριστίνα Μαμαλούδη, Γιώτα Αρβανίτη

***Η εισαγωγική ομιλία της προέδρου του IOAF Δομνίνκης Μυλωνά
στην ανοικτή διάλεξη της Carla Penna
“Bridging Analytic Fields in the Twenty-First Century:
Group and Psychoanalytic Challenging Conversations”***

Εκ μέρους του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης S. H. Foulkes σας καλωσορίζουμε στη σημερινή μας διάλεξη.

Με ιδιαίτερη χαρά καλωσορίζω την κυρία Κάρλα Πένα, την οποία ευχαριστούμε που αποδέχθηκε την πρόσκληση να μοιραστεί μαζί μας τις σκέψεις της πάνω στο πολύ ενδιαφέρον θέμα της «Γεφύρωσης των Αναλυτικών Πεδίων, και του διαλόγου ανάμεσα στην Ομαδική Ανάλυση και την Ψυχανάλυση στον 21ο αιώνα».

Η κα Πένα είναι Ομαδική Αναλύτρια, μέλος της Διεθνούς Εταιρείας Ομαδικής Ανάλυσης (GASI) και της Διεθνούς Ένωσης Ομαδικής Ψυχοθεραπείας (IAGP), Ψυχαναλύτρια και πρώην καθηγήτρια Ιατρικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο της Πολιτείας του Ρίο ντε Τζανέιρο.

Την ομιλία της θα σχολιάσει, και επίσης τον ευχαριστούμε, ο κ. Νίκος Λαμνίδης, Ομαδικός Αναλυτής, τακτικό μέλος του IOAF, μέλος της Διεθνούς Εταιρείας Ομαδικής Ανάλυσης (GASI), Ψυχαναλυτής, μέλος της ΕΨΕ και της IPA, καθώς και εκδότης του ψυχαναλυτικού περιοδικού *Οιδίποδας*.

Για γέφυρες θα μιλήσουμε λοιπόν σήμερα, που καθιστούν δυνατή την επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών πεδίων, τα οποία ειδάλλως θα παρέμεναν απρόσιτα.

Η γεφύρωση και η διαπραγμάτευση είναι επίσης μια διαδικασία καθημερινής σημασίας στο πλαίσιο της κλινικής εργασίας μας, με την συνεχή προσπάθεια υπέρβασης των διχοτομήσεων και των αποκλεισμών και τον αέναο αγώνα να αποδοθεί νόημα στην υποκειμενική και ασυνείδητη εμπειρία του ασθενούς.

Οι γέφυρες (εάν είναι επιθυμητές) προϋποθέτουν διαπραγμάτευση και συμβιβασμό διαφορετικών απόψεων, και όταν αυτές οι λειτουργίες καταρρέουν ακολουθούν σχίσματα, αποκλεισμοί /εξοστρακισμοί, ή και η δημιουργία νέων σχολών. Μια εναλλακτική θα μπορούσε να είναι η δημιουργία μιας ενοποιητικής θεωρίας, ανοιχτής σε νέα ευρήματα, η οποία να υπερβαίνει τα δογματικά όρια των μεμονωμένων σχολών. Παράλληλα ενώ οι γέφυρες είναι πολύτιμες, όπως και ο πιθανός πλουραλισμός που προκύπτει από αυτές, πάντα υπάρχει ο κίνδυνος της ψευδούς γεφύρωσης, μιας επιφανειακής σύνθεσης που καταλήγει σε σύγχυση παρά σε δημιουργική εξέλιξη.

Τόσο η ομαδική ανάλυση όσο και η ψυχανάλυση χρειάστηκε, και συνεχίζει να χρειάζεται, να γεφυρώνουν αντικρουόμενες θεωρητικές και τεχνικές προσεγγίσεις, ώστε να παραμένουν ένα οιονεί ενιαίο σώμα σκέψης.

Σε αυτή τη διαδρομή η ψυχανάλυση, στα 150 χρόνια της ζωής της, χρειάστηκε, πχ, να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής της από τον αρχικό αυστηρό προσδιορισμό των κατάλληλων ασθενών προς ένα ευρύτερο φάσμα περιπτώσεων, και να προσθέσει παραμέτρους (Eissler το 1953), επιτρέποντας την προσαρμογή της τεχνικής της στις ανάγκες των πιο ιδιαίτερων ασθενών. Παράλληλα, η παραδοσιακή αντίληψη της μεταβίβασης διευρύνθηκε από μια απλή διαστρέβλωση προς την κατεύθυνση της

θεώρησης της δυναμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ αναλυτή και αναλυόμενου, όπως περιέγραψε ο Gill (1982, 1994). Ενώ συγχρόνως η αναλυτική ουδετερότητα αμφισβητήθηκε αρκετά νωρίς, με αποτέλεσμα τη βαθύτερη κατανόηση και επαναπροσδιορισμό της έννοιας της αντιμεταβίβασης, την εισαγωγή της έννοιας της αφηγηματικής αλήθειας και την όλο και πιο ασαφή διάκριση μεταξύ θεραπευτή και θεραπευόμενου. Επιπλέον, η θεώρηση του πώς το κοινωνικό επηρεάζει την υποκειμενική εμπειρία οδήγησε σε μια πιο σύνθετη εξέταση της αλληλεπίδρασης ατομικού και κοινωνικού πλαισίου.

Το ίδιο ισχύει και για την ομαδική ανάλυση, η οποία, νεότερη κατά μισό αιώνα, χρειάστηκε και αυτή να δημιουργήσει γέφυρες μεταξύ των αρχικών ιδεών του Foulkes και των πιο κοινωνικά προσανατολισμένων θεωρήσεων ορισμένων επιγόνων του, μεταξύ του ορθόδοξου και του ριζοσπαστικού Foulkes, μεταξύ της έννοιας του κοινωνικού ασυνείδητου και της θεμελιώδους μήτρας, μεταξύ της άποψης ότι η ΟΑ είναι **και** ένα ψυχαναλυτικό εγχείρημα, εφαρμοζόμενο σε διαφορετικό κλινικό πλαίσιο, και της άποψης ότι η ομαδική ανάλυση ουδεμία σχέση χρειάζεται να έχει με την ψυχανάλυση.

Περί όλων των ανωτέρω, του πλουραλισμού και των συνεπειών του, μια μακρά και έντονη συζήτηση εξελίσσεται εδώ και χρόνια στο εσωτερικό και των δύο πεδίων.

Επιπλέον αυτής της, εσωτερικής εντός των δυο πεδίων, συζήτησης, θα αναζητήσουμε σήμερα και την παράμετρο της σχέσης μεταξύ ομαδικής ανάλυσης και ψυχανάλυσης.

Αμφότερες οι παράμετροι αυτού του διαλόγου μας ενδιαφέρουν ιδιαίτερα στο IOAF.

Αφενός, διότι στην Ελλάδα, στον χώρο της ομαδικής ανάλυσης, οι προσπάθειες γεφύρωσης δεν καρποφόρησαν, με πιο χαρακτηριστικό σημείο τριβής τη σχέση της με την ψυχανάλυση, τριβής που είχε ως αποτέλεσμα και την δημιουργία του IOAF μετά από μια μακροχρόνια πορεία σχισμάτων.

Και αφετέρου, διότι πιστεύουμε ότι η εξέλιξή μας προϋποθέτει την ικανότητα να ισορροπούμε αφενός, σε σταθερές και αναγκαίες για τη συνέχιση της εργασίας μας πεποιθήσεις, και αφετέρου, σε μια προθυμία να απορούμε και να εγκαταλείπουμε παγιωμένες ιδέες όταν έρχονται αντιμέτωπες με νέα δεδομένα. Παράλληλα, επιδιώκουμε να αποφεύγουμε τον κατακερματισμό και την πολύγλωσση Βαβέλ, ακόμα κι αν το εγχείρημα μπορεί εκ πρώτης όψews να δημιουργεί διανοητική δυσφορία.

Πρόκειται για μια συνεχή προσπάθεια γεφύρωσης και διαπραγμάτευσης, με στόχο τη διατήρηση μιας ζωντανής ομαδικοαναλυτικής σκέψης, ικανής να προσαρμόζεται, χωρίς να χάνει την ουσία της.

Δομινίκη Μυλωνά

**Σχόλιο του Νίκου Λαμνίδη
πάνω στην εισήγηση της Carla Penna
“Bridging Analytic Fields in the Twenty-First Century:
Group and Psychoanalytic Challenging Conversations”**

Θέλω να εκφράσω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη στη Carla Penna για την εξαιρετική παρουσίασή της. Η Κάρλα, Ελληνίδα εξ αγχιστείας, καθώς είναι παντρεμένη με τον Κάρλος, το γένος Μαγουλά, Ελληνο-Βραζιλιάνο με καταγωγή από τη Σμύρνη, έθεσε επί τάπητος έναν τόσο μεγάλο αριθμό κρίσιμων και ενδιαφερόντων θεμάτων που θα χρειαζόταν ένα ολόκληρο συνέδριο για να τα καλύψει και να τα σχολιάσει.

Θα κάνω ό,τι καλύτερο μπορώ, στο πλαίσιο των γνώσεων μου και του χρόνου που μου δίνεται, για να θίξω ορισμένα σημεία που μου φάνηκαν ενδιαφέροντα.

2

Η Αριστοτελική ιδέα για τον άνθρωπο που ζει μέσα σε μια πόλη, αποδίδει σε εμάς, τους ανθρώπους, εξ ορισμού κοινωνικότητα. Είναι ενδιαφέρον ότι ο φιλόσοφος θεωρεί έναν άνθρωπο που είναι άπολις (χωρίς πόλη) ... σαν εκείνον που χλευάζεται από τον Όμηρο επειδή είναι «χωρίς γενιά, χωρίς νόμους, χωρίς σπίτι». Διότι όποιος είναι από φυσικού του έτσι είναι ταυτόχρονα και **φιλοπόλεμος**, όπως ακριβώς ένα μοναχικό πόνι σε μια παρτίδα σκάκι. (Πολιτικά 1, ^{1253α}, 1-6^[1], δική μου μετάφραση και έντονη γραφή). Αυτή η φιλοπόλεμη πτυχή ανθρώπων-χωρίς-πόλη συμβαδίζει με τα ζητήματα της βίας, του κοινωνικού τραύματος και των πολιτικών της ταυτότητας και του αποκλεισμού που θέτει η Κάρλα στην αρχή της εξαιρετικής εισήγησής της. Όσο περισσότερο ένα πρόσωπο γίνεται άτομο, μένει δηλαδή μοναχικό και απομονωμένο, τόσο περισσότερο εκτίθεται στις αβεβαιότητες του κόσμου, άρα τόσο πιο πιθανό είναι να οχυρωθεί μέσα στα προσωπικά και ψυχικά του όρια, που, βεβαίως, απαιτούν και μία ιδιαίτερη ανάπτυξη της επιθετικότητας.

Βρήκα ενδιαφέρουσα την ιδέα των διαδικασιών αποξένωσης που μπορούν να παρεισφρήσουν στο πλαίσιο του διαλόγου Ψυχανάλυσης και Ομαδικής Ανάλυσης, από ανταλλαγές που κάθε πλευρά μπορεί να δυσκολεύεται να ενδοβάλλει, και πολύ περισσότερο να εσωτερικεύσει, σαν ένα είδος αλλεργικών αντιγόνων ή ανεπεξέργαστων βήτα-στοιχείων. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να προκύψουν επιθέσεις στις συνδέσεις και αυτό να οδηγήσει σε διαδικασίες αποσύνδεσης και αλλοτρίωσης τόσο των εννοιών όσο και των συνολικών προσεγγίσεων. Αυτές οι διαδικασίες αποξένωσης μπορούν να φέρνουν διασπάσεις μεταξύ των εννοιών· ακόμη και αναστολές· ένα μπλοκάρισμα της διασύνδεσης και της συνάφειας τους. Οι τρόποι που οι ψυχαναλυτές κατανοούν π.χ. τις ομαδικές δυναμικές, σαν κάτι εξωτικό, αποσυνδεδεμένο από την «ατομική» ψυχική ζωή· και οι τρόποι που οι ομαδικοί αναλυτές κατανοούν τις μεταβιβάσεις, σαν ψυχαναλυτικές θεωρητικές «πινελιές», αποσυνδεδεμένες από την θεωρία της ομαδικής μήτρας, είναι παραδειγματικές αποξενώσεις της μορφής που αναφέρει η Κάρλα.

Οι κοινωνικές καταβολές της ασυνείδητης ψυχικής ζωής πρέπει να αποσαφηνιστούν· κατά συνέπεια, και οι ψυχαναλυτικές καταβολές της Ομαδικής Ανάλυσης πρέπει να διαφωτιστούν. Διαφορετικά, κινδυνεύουμε να παλινδρομήσουμε είτε σε ιδεολογίες (με πρώτο κριτή τους τον ίδιο τον Karl Marx), είτε σε κοσμαντιλήψεις (*Weltanschauungen*· που τις βλέπει καχύποπτα και ο ίδιος ο Freud), είτε σε θρησκευτικές ψευδαισθήσεις (που μας θύμισε η Carla, από την MacDougall).

3

Η Κάρλα εξήγησε πολύ καθαρά πώς, μέσω των ομαδικών διαδικασιών ισοδυναμίας, τα διαμορφούμενα στα αναλυτικά ινστιτούτα στυλ αλληλεπίδρασης ευνοούν τον ανταγωνισμό και τη δημιουργία σεχταριστικών, δογματικών και σχεδόν θρησκευτικών ψυχοδυναμικών στα ψυχαναλυτικά και ομαδικά αναλυτικά πεδία. Ως εκ τούτου, επηρεασμένοι από τον ναρκισσισμό των μικρών διαφορών, τις σχέσεις εξουσίας, τον φόβο της ετερότητας, τις διαγενεακές συγκρούσεις και τους αδελφικούς ανταγωνισμούς, οι ψυχαναλυτές και οι ομαδικοί αναλυτές λαχταρούν για υπαγωγές (σε καρτέλ, θα πρόσθετα) που παρέχουν προστασία, παραπομπές και υπαγωγή, καθώς και προσωπική και κοινωνική ταυτότητα, κάτι που παρεμποδίζει την ανοικτότητα που είναι αναγκαία για τον διάλογο.

Αυτό που η Κάρλα ονομάζει ψευδαίσθηση της ομαδικής συνοχής είναι ένα συγκεκριμένο είδος ναρκισσιστικού αυτο-θαυμασμού που αντηχεί πολύ συχνά στους τοίχους των αναλυτικών μας ιδρυμάτων. Αυτή η θεσμική μετεωρολογία, αν ακολουθήσουμε τη μεταφορά του Antoninno Ferro, στην πραγματικότητα δεν δημιουργεί μόνο τις θρησκευτικές ψευδαισθήσεις στις οποίες αναφερόταν η McDougall. Συμβάλλει επίσης στην παρακμή των εκπαιδευτικών μας ιδρυμάτων, με την παλινδρόμηση σε εμπορικές σχολές και θρησκευτικά ιδρύματα (μοναστήρια), αντί να παραμείνουν πανεπιστημιακά ιδρύματα και ακαδημίες τέχνης (Kernberg, 1986).

Συγχρόνως, και σε μια διαδικασία ισοδυναμίας, όπως υπογράμμισε προηγουμένως η Κάρλα, οι θεωρίες μας τείνουν να παλινδρομούν προς μάλλον πρωτόγονες φετιχιστικές χρήσεις, προς μια εκδοχή αδύναμων, πολιτισμικών θεωριών (Sedgwick, 1997). Γίνονται έτσι προσχηματικές θεωρίες, που εξυπηρετούν καλύτερα τον προσηλυτισμό των οπαδών, παρά την εξήγηση, τον μετασχηματισμό και την αλλαγή του ψυχικού κόσμου των ανθρώπων. Χάνουν τα απομεινάρια της εσωτερικής αλλά και της εξωτερικής εγκυρότητάς τους και έτσι μετατρέπονται σε ένα τεράστιο σύνολο χαλαρών υποθέσεων, οι οποίες εξελίσσονται σε παράλληλους μονολόγους (Blass, 2023), χωρίς διάλογο και χωρίς το απαραίτητο ελάχιστο επίπεδο δοκιμασίας αποδείξεων και συναίνεσης, για να απαντήσουν στα ερωτήματα *Τι λειτουργεί;* και *Για ποιον;*

4

Τα αναλυτικά ινστιτούτα αναπτύσσουν τις αδύναμες θεωρίες τους προς την κατεύθυνση ενός φανατικού και φονταμενταλιστικού στυλ σκέψης και αίσθησης των πραγμάτων και, με βάση την μεταφορά που δανείζεται η Κάρλα από τον Kirsner (1998), προς μια «κλαμπίστικη στάση», που κρύβει ακόμη περισσότερο την ελλειπή επεξεργασία των επικρατούσων εννοιών και μοντέλων, οδηγώντας σε ένα στατικό, μη δημιουργικό και παιδαριώδες σύστημα θεωρητικής και κλινικής μετάδοσης, που δεν είναι ανοιχτό στην επιστημονική διερεύνηση και τη διανοητική περιέργεια, όπως έχει δείξει για άλλη μια φορά ο Kernberg.

5

Έχουμε λοιπόν επαγγελματίες που απορροφώνται στην επιτέλεση ρόλων που σχετίζονται με τη διαγενεακή συν-εξάρτηση ή τον αδελφικό ανταγωνισμό για λογαριασμό της συνέχειας των επαγγελματικών σχέσεων με τη μορφή «λεσχών» ή «αιρέσεων».

Δεν είμαι απόλυτα πεπεισμένος ότι η θεωρία της συνάθροισης/ μαζοποίησης του Hopper είναι το κατάλληλο μοντέλο για να θεωρητικοποιήσει κανείς με τον αρμόζοντα τρόπο το τι συμβαίνει στους αναλυτικούς θεσμούς. Θα είχα μάλλον την τάση να θεωρήσω τις συγκρούσεις μεταξύ ισχυρών αναλυτών και μεταξύ σχολών, ως μικρές διαφορές που οδηγούν σε μια σειρά από μεγάλες βεντέτες μυριάδων ανεπίλυτων ανισοτήτων, οι οποίες, με τη σειρά τους, οδηγούν σε έναν συνολικό

9

φρεουδαρχικό κατακερματισμό ολόκληρου του πεδίου, είτε της Ψυχανάλυσης είτε της Ομαδικής Ανάλυσης: *εδώ είναι το δικό μου φέουδο, εκεί το δικό σου*. Τα υπάρχοντα συστήματα διάδοσης της γνώσης, μέσω τοπικών περιοδικών, εσωτερικών εκδηλώσεων και συνεδρίων, αλλά και μέσω σφαιρών επιρροής ισχυρών διδασκόντων, πολλαπλασιάζουν έτι περαιτέρω τον υπάρχοντα κατακερματισμό. Οι διαμάχες είναι πολύ δύσκολο να επιλυθούν, καθώς κανένας θεωρητικός, μετά τον Freud, δεν έχει τη δύναμη να δημιουργήσει ένα «βασίλειο» ή μια «αυτοκρατορία».

6

Ακόμη περισσότερο, δεν είμαι πεπεισμένος ότι μπορούμε να επιλύσουμε κάποιο πρόβλημα, με το να βάλουμε «κοινωνικό» πρόσημο σε συγκεκριμένες ψυχαναλυτικές θεωρίες, που αφορούν τον ατομικό ψυχικό κόσμο, όπως η *θεωρία του κενού*, που χρησιμοποιεί η Κάρλα στην προσέγγισή της. Για μένα, τόσο τα κοινωνικά πρόσημα στην Ψυχανάλυση όσο και τα ψυχαναλυτικά πρόσημα στην Ομαδική Ανάλυση, παραμένουν επίφοβα εγχειρήματα. Όσο και αν χρειασθεί να εργασθούμε θα πρέπει να *κατανοήσουμε σοβαρά* και να *θεραπεύσουμε* τις βαθύτερες αιτίες των παθήσεων των κλάδων μας, ενώ παράλληλα θα πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί για να μην πετάξουμε και το μωρό μαζί με το νερό.

Η αναζωογόνηση των διαφορετικών πλαισίων μέσα στα οποία προέκυψαν οι θεωρίες αυτές είναι, για τη δική μου αντίληψη, ένα απαραίτητο μέρος αυτής της «θεραπείας».

7

Από την οπτική γωνία της Ομαδικής Ανάλυσης έχει ενδιαφέρον να συνειδητοποιήσουμε την αμηχανία του Freud μπροστά στη λήξη του Μεγάλου Πολέμου και την έλευση των *καταστροφικών* συνεπειών του (τόσο με την Ελληνική όσο και με τη Μπιονική έννοια της λέξης *καταστροφή*).

Ο Freud υπήρξε γερμανόφωνος εθνικιστής κατά τη διάρκεια του πολέμου, όπου υπηρέτησαν και οι τρεις γιοι του και στη συνέχεια έχασε την κόρη του Σοφία (κατά τη διάρκεια της επιδημίας της Ισπανικής γρίπης του 1918-1920).

Κατά την τελευταία περίοδο του ίδιου πολέμου ο Ferenczi απέκτησε τεράστια επιρροή στις τάξεις του Αυστρο-Ουγγρικού στρατού, λόγω του κλινικού του έργου και των δημοσιεύσεών του σχετικά με τις πολεμικές νευρώσεις. Ακριβώς όπως οι Bion, Foulkes και Menninger στον Β'ΠΠ.

Τότε ακριβώς, κατά τη σύντομη κομμουνιστική διακυβέρνηση του Bela Kun, ο Ferenczi έγινε καθηγητής της Ψυχανάλυσης στην Ιατρική Σχολή της Βουδαπέστης. Ήταν αυτονόητο ότι το Διεθνές Συνέδριο Ψυχανάλυσης του 1918 θα γινόταν στη Βουδαπέστη. Σε αυτό το Συνέδριο ο Freud έδειξε την παροδική του συμπάθεια προς την αριστερή πολιτική, όπως μας θυμίζει η Κάρλα.

Αλλά δεν πέρασε πολύς χρόνος που ο Freud, ένας άνθρωπος που είχε χάσει τη χώρα του, μετατοπίστηκε προς μια έντονα βιολογική κατεύθυνση, π.χ. την έννοια της ορμής του θανάτου, το 1920. Δυστυχώς οι θεωρητικοί της Ομαδικής Ανάλυσης δεν λαμβάνουν αρκετά υπόψη τους αυτές τις τρομερά κρίσιμες μετατοπίσεις στη σκέψη του Freud σχετικά με τα προβλήματα της ανθρωπίνης καταστροφικότητας και επιθετικότητας.

Η τότε αναδυόμενη, θεσμική καθιέρωση της Ψυχανάλυσης ως νέου επιστημονικού κλάδου οδήγησε σε ένα είδος σκλήρυνσης των βιολογικών γραμμών, ώστε να διασφαλιστεί το κύρος και η επιρροή της. Η ανάγκη της Ψυχανάλυσης να παραμείνει συνεκτική επέφερε σοβαρές στρεβλώσεις στη σκέψη του ίδιου του Freud, σε σχέση με κάποιες βασικές αρχές που υποστήριζε μέχρι τότε.

Και ενώ, κατά τη διάρκεια αυτής της βιολογικά προσανατολισμένης στροφής, ο Freud έγραψε το 1920 το *Πέρα από την Αρχή της Ευχαρίστησης*, όπου προσπάθησε να υπερτονίσει τη θεωρία του των

ενορμήσεων, ένα χρόνο αργότερα, το 1921, δημοσίευσε τη *Μαζική Ψυχολογία και Ανάλυση του Εγώ*, όπου χρησιμοποιεί τη νεοσύστατη δομική θεωρία του για μια υπερ-συμπεριληπτική απαρτίωση της ατομικής και της ομαδικής ψυχολογίας.

8

«Ψυχολογικά, ο Freud είχε πεθάνει εδώ και πολύ καιρό [πριν από το 1938]», μου δήλωσε ο Otto Kernberg, αναλυτής με Κλαϊνικές βάσεις (Λαμνίδης & Βαρτζόπουλος, 2020).

Εκείνη περίπου την εποχή ο Foulkes (τότε *Fuchs*) ήρθε στο Ηνωμένο Βασίλειο, ως Εβραίος φυγάς από την Ναζιστική Γερμανία, και εξελέγη μέλος της (τότε υπό την αύξουσα επιρροή της Melanie Klein) Βρετανικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας. Ο Foulkes προσπαθούσε, απεγνωσμένα και μάταια, στην εργασία της υποψηφιότητάς του ως μέλος της Βρετανικής Εταιρείας, να αποσαφηνίσει την έννοια της ενδοβολής (Foulkes, 1937), που χρησιμοποιήθηκε από την Klein με τρόπο εντελώς αντίθετο από τον τρόπο του Ferenczi, που επινόησε την έννοια, ως ένα ακόμη παράδειγμα διαδικασιών αποξένωσης. Το 1948, όπως είπε η Κάρλα, *συνδυάζοντας την ψυχανάλυση με την κοινωνιολογία, ο Foulkes έγραψε ότι «η παλιά αντιπαράθεση ενός εσωτερικού και εξωτερικού κόσμου, ιδιοσυστασίας και περιβάλλοντος, ατόμου και κοινωνίας, φαντασίας και πραγματικότητας, σώματος και νου κ.ο.κ., είναι αβάσιμη»*. Ακολούθησε η έννοια της (ομαδικής) μήτρας. 12 χρόνια αργότερα, το 1960, ο Γερμανο-Αμερικανός ψυχαναλυτής Hans Loewald (ο οποίος, παραδόξως, υπήρξε και τα δύο: και ηγετική αλλά και αντισυμβατική και περιθωριακή μορφή της αμερικανικής Ψυχανάλυσης, και μαθητής του Heidegger, μεταξύ άλλων), δήλωσε ότι η αρχική φάση της ανθρώπινης κατάστασης δεν είναι η σχέση του μωρού με την μητέρα του αλλά η *μήτρα μωρό-μητέρα*. Αυτό ήταν ξεκάθαρα *ενάντια* στη Melanie Klein και στους Βρετανούς θεωρητικούς των αντικειμενικών σχέσεων (Fairbairn κ.λπ.). Απ' όσο γνωρίζω, ο Foulkes δεν αναφέρθηκε ποτέ σε αυτό το απροσδόκητο εννοιολογικό συναπάντημα.

9

Είναι ζωτικής σημασίας να υπογραμμίσουμε πώς η πρωτοκαθεδρία του ενστικτώδους (βιολογικού) *φθόνου* (και της συνακόλουθης ενόρμησης θανάτου) είναι οι ακρογωνιαίοι λίθοι *ενάντια* σε κάθε ανθρώπινη κοινωνικότητα. Από αυτή την άποψη η Κλαϊνική θεωρία παρουσιάζει μια έντονη ομοιότητα με τη Μάργκαρετ Θάτσερ όταν δήλωνε: «Δεν υπάρχει αυτό το πράγμα που ονομάζουμε κοινωνία».

Στο ίδιο ύφος με τους *πρωτόγονους* και *ιδεολογικούς γενετιστές* της δεκαετίας του '70, οι οποίοι σήμερα αμφισβητούνται από την επιγενετική (Jimenez et al, 2018), η κυρίαρχη βρετανική εκδοχή της Κλαϊνικής σκέψης επέβαλε ασυνείδητα ένα ολόκληρο σύνολο ιδεών *ενάντια* σε οποιαδήποτε κοινωνική/τραυματική προέλευση του ανθρώπινου πόνου, πιθανώς από *φόβο* ότι κάθε ένδειξη αναγνώρισης της *κοινωνιογένεσης* (τόσο σημαντικής στη σκέψη του Freud και του Foulkes) ως τραυματικής πηγής της ανθρώπινης δυσφορίας, θα ήταν απαράδεκτη. Γιατί; Διότι αυτού του είδους η σκέψη θα υπήρχε κίνδυνος να κατεύθυνε την εξέλιξη του ψυχαναλυτικού θεωρητικού οικοδομήματος να παλινδρομήσει προς μια αρχέγονη Neurotika (που εγκαταλείφθηκε οδυνηρά από τον Freud ήδη από τον 19^ο αιώνα), και επίσης να παλινδρομήσει προς την πρωτοκαθεδρία του τραυματικού, κάτι που θα υπονόμει την *υποτιθέμενη ενδοψυχική προέλευση του ανθρώπινου πόνου*. Αυτό το τελευταίο θα όφειλε να αποτελεί θεμελιώδη ακρογωνιαίο λίθο της νεοαναπτυσσόμενης ψυχαναλυτικής «επιστημονικότητας». Αυτή ήταν μια από τις επιστημολογικές ανησυχίες εκείνης της περιόδου: να μην υποκύψουμε στο πραγματικό, στο εξωτερικό και στο

κοινωνικό. Υπό αυτή την έννοια, κάθε θεωρία για τις ομάδες θα έμοιαζε όχι μόνο άσχετη αλλά και εχθρική προς την Ψυχανάλυση.

Η πιο ανοιχτή στάση του Freud απέναντι σε αυτή τη διχογνωμία νικήθηκε τελικά από την Κλαϊνική ορθοδοξία. Ο Freud ήταν «νεκρός», εδώ και πολύ καιρό, όπως εξήγησε ο Kernberg (op cit, 2020). Αυτό οδήγησε και σε κάποιες άλλες σημαντικές θεωρητικές εξελίξεις, που κορυφώθηκαν στην εννοιολόγηση της ψυχανάλυσης ως ενδιαφερόμενης αποκλειστικά για το *εσωτερικό* του ψυχισμού.

Παρόλα αυτά, η σημασία της ανθρώπινης κοινωνικότητας ανακαλύφθηκε ξανά και ξανά, εκ των ένδον, στο έργο των Κλαϊνικών Βρετανών αναλυτών, όπως η Paula Heiman, ο Wilfred Bion, η Betty Joseph, ο Robert Hinshelwood, κλπ.

Επιπλέον, αν και κάπως χαοτικά, όπως και η ίδια η ιστορία αυτών των τόπων, ψυχαναλυτές από τη Νότια Αμερική, όπως ο *Pichon-Riviere* και άλλοι, γαλλικής, ελβετικής και γερμανικής καταγωγής (ονόματα όπως *Bleger*, *Racker*, *Baranger* κλπ.), δημιούργησαν ένα καζάνι μείξης πολλών διαφορετικών θεωριών, ετερόκλητης προέλευσης, ικανό να ανακαλύψει εκ νέου αυτή την κοινωνικότητα μέσα από τις πιο ασυνήθιστες διαδρομές. Η *ανθρωπολογία*, η *θεωρία πεδίου*, η *αντιμεταβίβαση*, το *αναλυτικό πλαίσιο* ήταν διαφορετικές θεωρήσεις, όπου η ανθρώπινη κοινωνικότητα μπορούσε να ξαναβρεθεί, με πολλαπλά μεταμφιεσμένους τρόπους.

10

Τώρα, επιτρέψτε μου να προχωρήσω με μια άλλη επιφύλαξη σχετικά με τις θέσεις της Κάρλα. Ας πάρουμε την αναφορά της στην έννοια του «κενού». Και εδώ έχουμε διαδικασίες αποξένωσης (των εννοιών από το υπόστρωμά τους). Πρόκειται για μια τυπική εννοιολόγηση, η οποία πηγάζει από αντιμεταβιβαστικά συναισθήματα, και προκύπτει από τις κλινικές καταστάσεις της (ατομικής) ψυχανάλυσης. Τέτοιες έννοιες, κατά την αντίληψή μου, εφαρμόζονται *λανθασμένα* σε ομαδικές-αναλυτικές

κλινικές καταστάσεις. Το ίδιο, για παράδειγμα, ισχύει και για την έννοια του *βάθους*, η οποία είναι ένας τυπικός τρόπος χάραξης μίας γραμμής ορθοδοξίας σε ότι αφορά το πόσο πλησιάζουν οι ψυχαναλυτικές έννοιες τον «καθαρό χρυσό» της ψυχικής ζωής. Αναλυτές όπως ο Ferro και ο Ogden άρχισαν τώρα να αμφισβητούν την έννοια του βάθους, και ο Bion είχε επίσης επιφυλάξεις· εννοώ ότι δεν υπάρχει ένα κλινικό βάθος που πρέπει να αποσαφηνίσουμε αλλά μια ολόκληρη επιφάνεια σημείων και στοιχείων που πρέπει να διαπιστώσουμε, να εντοπίσουμε και να θέσουμε σε προοπτική ή σε πλαίσιο.

Ένα άλλο καλό παράδειγμα μη κοινής εννοιολόγησης είναι η περίφημη *Προβλητική Ταύτιση* (ΠΤ). Η ΠΤ είναι μια Κλαϊνική έννοια που έχει υπερ-διαταθεί (δηλαδή την έχουμε «τανίσει») για να χωράει τα πάντα και μην αποκοπεί από την Κλαϊνική θεωρητικοποίησή της, αντί να χρησιμοποιηθεί η Φροϋδική και Φουκσιανή έννοια της *Ασυνείδητης Επικοινωνίας*.

Ίσως το ίδιο να ισχύει και για την έννοια του *προμαχώνα* (bastion, Barranger et al, 2008), μια ψυχαναλυτική έννοια *πεδίου* που αποσαφηνίζει τη δυαδικότητα, αλλά, κατά την αντίληψή μου, δεν μπορεί να συλλάβει ακριβώς την τριτότητα. Έννοιες όπως ο *πυκνωτής*, πιθανώς απηχούν την ομαδική τριτότητα με περισσότερη ακρίβεια.

11

Οι ομαδικές προσεγγίσεις συχνά ακούγονται μαγικές και υπερφυσικές στα ψυχαναλυτικά αυτιά, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που οι μη επαΐοντες χρησιμοποιούν τις ψυχαναλυτικές εννοιολογήσεις με φετιχιστικό τρόπο. Κάθε σύνολο εννοιών βασίζεται σε κλινικές ρυθμίσεις που είναι καθορισμένες

12

μέσα στο συγκεκριμένο πλαίσιο. Οι ενδεχόμενες εννοιολογικές *γέφυρες* προϋποθέτουν πολλή θεωρητική και κλινική δουλειά για να τις φτιάξουμε. Οι ψυχαναλυτές στρέφονται συνήθως προς την ομαδική θεωρία όταν τα θεσμικά τους πλαίσια «αρρωσταίνουν» βαριά, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που οι απελπισμένοι άνθρωποι στρέφονται προς τις ανορθολογικές, παραδοσιακές και μαγικές θεραπείες, όταν υποφέρουν χωρίς ελπίδα. Ένα άλλο πρόβλημα, βέβαια, είναι ότι οι ίδιοι οι ομαδικοί αναλυτές δεν φαίνονται ικανοί να εφαρμόσουν αποτελεσματικά τις δικές τους θεωρίες σχετικά με τους θεσμούς τους, όπως αντιλαμβανόμαστε από τις θεσμικές σεισμικές δονήσεις που συμβαίνουν στην Group-Analytic Society (International).

Η απομόνωση της αναλυτικής σκέψης από τον κοινωνικό κόσμο φέρνει στο νου το παράδειγμα της Ιαπωνίας και της Κίνας, χώρες που παρέμειναν πολιτισμικά απομονωμένες για αιώνες, προκειμένου να εξασφαλίσουν πολιτισμική σταθερότητα και συνοχή. Αυτό είναι πολύ διαφωτιστικό. Όπως το έθεσε κάποτε ο Kernberg: Ένα μοναστήρι!

12

Όσον αφορά την *Ελληνική θεμελιώδη μήτρα*. Ο ελληνικός κόσμος απέχει πολύ από μια ενιαία, εξωραϊσμένη και εξιδανικευμένη αναπαράσταση μίας συνέχειας, από την αρχαιότητα μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Η ελληνική θεμελιώδης μήτρα έχει υποστεί μια πολύ εκτεταμένη σειρά *μετασηματισμών και καταστροφικών αλλαγών* (για να χρησιμοποιήσω δύο από τις εννοιολογήσεις του Bion, με την δέουσα προσοχή). Ενωώ ιδιαίτερα τα περάσματα από την αρχαία Αθηναϊκή Δημοκρατία (αποκλειστικά μεταξύ των Αθηναίων πολιτών) στον Ρωμαϊκό-Βυζαντινό κόσμο και στη συνέχεια στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η σύγχρονη Ελλάδα είναι, μεταξύ άλλων, και απόρροια του Γερμανικού και του Βρετανικού ρομαντισμού, στο βαθμό που είναι αποτέλεσμα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, όπως έδειξε πολύ πρόσφατα ο Mark Mazower (2022).

Η διασταύρωση των επιστημολογικών παραδειγμάτων είναι μια προσδοκώμενη μεν, πλην επίπονη διαδικασία, που συναντά μυριάδες εμπόδια και αντιστάσεις· και πολλή και επώδυνη ψυχική εργασία, όπως θα έλεγε και ο Freud. Οι περισσότεροι ψυχαναλυτές και ομαδικοί αναλυτές αισθάνονται ασφαλείς και σίγουροι μέσα σε μια συγκεκριμένη σχολή σκέψης· και μερικές φορές σε μια θεωρητική φούσκα· η οποία όμως προσφέρει την απαραίτητη προϋπόθεση της αίσθησης της (ψευδούς) *επιστημικής εμπιστοσύνης*, όπως θα το έθετε ο Fonagy. Όλοι μας επιθυμούμε μια αλλαγή παραδείγματος, αλλά πολύ λίγοι είμαστε διατεθειμένοι να υποστούμε τον ψυχικό πόνο που είναι απαραίτητος για κάτι τέτοιο. Κάποιοι από εμάς προτιμούν, όπως θα το έθετε ο Pines, το *στοματικό, εξιδανικευμένο κόλλημα (cohesion)*, από την *καλά θεμελιωμένη, Οιδιπόδεια συνοχή (coherence)*, η οποία ναί μεν είναι πιο πολύτιμη και μακροχρόνια αλλά πολύ πιο δύσκολο να επιτευχθεί.

13

Όσον αφορά την αρχαία ελληνική έννοια του *Ξένου*, θα πρόσθετα, στα όσα ενδιαφέροντα είπε η Κάρλα: Δεν είναι φίλος. Μάλλον είναι ένα άγνωστο πρόσωπο, ένας ξένος (που σημαίνει επίσης στα Ελληνικά: από έξω), που όμως διασφαλίζεται και *προστατεύεται*. Ανάμεσα σε άλλους λόγους για αυτή την προστασία είναι και το ότι θα μπορούσε να είναι ένας μεταμφιεσμένος θεός και θα μπορούσε επίσης να είναι και *φορέας ενός μηνύματος*, ένας Άγγελος (που σημαίνει, στα ελληνικά, αγγελιοφόρος). Ενός μηνύματος που είναι δύσκολο να αποκρυπτογραφηθεί αλλά είναι πολύτιμο και, πιθανώς, κρίσιμο... Ας θυμηθούμε τον Laplanche.

Ο Ξένος μπορεί να είναι ένας μεταφορέας της ετερότητας, ένας αγγελιοφόρος της θεότητας. Το πέρασμα που απαιτείται για να γίνει ο ξένος φιλοξενούμενος είναι μια αναγκαία πορεία, μια ιεροτελεστία. Αυτό φέρνει στο νου τα περάσματα που περιγράφει ο Freud (1915) από το Ασυνείδητο στο Προσυνείδητο και στη συνέχεια στη Συνειδητότητα.

Οι μη Έλληνες βάρβαροι θα αντιστοιχούσαν επίσης στην ψυχαναλυτική εννοιολόγηση της αρνητικότητας (σύμφωνα με τον Green) όπως φαίνεται στο εβραϊκό ανέκδοτο με τις 2 συναγωγές: Γιατί 2 συναγωγές σε ένα τόσο μικρό χωριό, ρωτούν έναν Εβραίο· γιατί 2η είναι αυτή που δεν πηγαίνουμε, είναι η απάντησή του. Αυτές οι ιδέες φέρνουν επίσης στο νου την Κλαϊνική εννοιολόγηση της αμφιθυμίας, ή την Μπιονική αρνητική ικανότητα.

Και μια τελική σημείωση σχετικά με το Χρέος και τη Χάρη: Αυτά μας φέρνουν στην έννοια της θετικής οφειλής (ενοχής) που αργότερα έγινε η έννοια του αισθήματος ενοχής. Στα ελληνικά Ενοχικό Δίκαιο είναι ο νόμος για τις προσωπικές σχέσεις, Law of Obligations στα αγγλικά. Εν ολίγοις, στην ελληνική γλώσσα το να χρωστάς, το να σχετίζεσαι και το να αισθάνεσαι ένοχος εκφράζονται με ένα και το ίδιο ρήμα: *ενέχομαι*.

Ευχαριστούμε την Κάρλα για την ευκαιρία που μας έδωσε να ξανασκεφτούμε πάνω σε αυτά τα περίπλοκα, αλλά και τόσο ελκυστικά θέματα.

Βιβλιογραφία

Αριστοτέλης. Πολιτικά.

Barranger, M. & Barranger, W. (2008). The Analytic Situation as a Dynamic Field. *International Journal of Psychoanalysis* 89:795-826.

Blass, R. B. (2023). Why Analysts Do Not Debate Well and What Can Be Done about It. *International Journal of Psychoanalysis* 104:161-164.

Freud, S. (1915). The Unconscious. *S.E.* 14.

Fuchs, S.H. (1937). On Introjection. *International Journal of Psychoanalysis* 18:269-293.

Jimenez, J.P., Bott, A., Herrera, L. & Luyten, P. (2018). Psychotherapy and Genetic Neuroscience: An Emerging Dialogue. *Frontiers in Genetics* 9:257.

Kernberg, O. (1986). Θεσμικά προβλήματα της ψυχαναλυτικής εκπαίδευσης. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 34: 799-834.

Λαμνίδης, Ν. & Βαρτζόπουλος, Ι. (2020). Μια συζήτηση με τον Otto Kernberg. *Oedipus Annual* 1:6-20.

Mazower, M. (2022). *Η Ελληνική Επανάσταση*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Sedgwick, E. (1997). *Novel Gazing: Queer Readings in Fiction*. Durnham, NC: Duke University Press.

Νίκος Λαμνίδης

Ανασκόπηση της συμμετοχής του IOAF στο 33^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχιατρικής Μάιος 2025

Στα πλαίσια του 33ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ψυχιατρικής, το οποίο έλαβε χώρα στα μέσα Μαΐου του 2025, στα Γιάννενα, το IOAF οργάνωσε στρογγυλή τράπεζα διεπιστημονικού ενδιαφέροντος, με θέμα "Ανθρώπινες και Φυσικές Καταστροφές: Ασυνείδητες διεργασίες", στην οποία προήδρευσαν ο κ. Φώτης Γιωτάκης και η κ. Αριάδνη Γκάρτζιου - Τάττη.

Εκ μέρους του προεδρείου έγινε σύντομη εισήγηση περί του ορισμού των καταστροφών, την επίδρασή τους σε ατομικό, ομαδικό και περιβαλλοντικό επίπεδο και επισημάνθηκε ότι ασχέτως προελεύσεως ή διάρκειας τους, κινητοποιούνται πρωτόγονοι μηχανισμοί άμυνας όπως: διάψευση, άρνηση, σχάση κ.α. μέσω των οποίων διατηρείται η ψευδαίσθηση της παντοδυναμίας του ανθρώπου έναντι εξωγενών και ενδογενών καταστροφικών δυνάμεων.

Οι ομιλητές και τα θέματα ήταν:

1. Α. Γκάρτζιου - Τάττη, ομότιμη καθηγήτρια πανεπιστημίου Ιωαννίνων: "Αρχαιοελληνικοί μύθοι περί κατακλυσμών".
2. Φ. Γιωτάκης, ψυχίατρος PhD, ψυχαναλυτής ομάδος:
"Γιατί πόλεμος: από την ψυχολογία των μαζών στη δυναμική των μεγάλων ομάδων".
3. Μ. Μπρίτσα, ψυχίατρος, αναλύτρια ομάδος:
"Η επιθετικότητα εντός των ομάδων και η δημιουργική της δυναμική από την αρχαιότητα έως σήμερα".
4. Β. Παπαδοπούλου, αρχαιολόγος PhD.:
"Στα χρόνια της πανώλης: η επιδημία που άλλαξε τον ρου της ιστορίας".
5. Λ. Τελειώνη, ψυχολόγος, ψυχαναλύτρια, αναλύτρια ομάδος:
"Ο θάνατος ως γεγονός στη ζωή".

Την εκδήλωση παρακολούθησε ικανοποιητικός αριθμός συνέδρων, μεταξύ των οποίων αρκετοί φοιτητές της ιατρικής σχολής του πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Η συζήτηση, που ακολούθησε τις εισηγήσεις, περιστράφη κυρίως στο θάνατο, ως το πλέον επώδυνο αποτέλεσμα των καταστροφών, δεδομένου και του ότι ο άνθρωπος δεν μπορεί να έχει την αναπαράσταση του δικού του θανάτου.

Οι περιλήψεις είναι δημοσιευμένες στο βιβλίο περιλήψεων του συνεδρίου.

Η συμμετοχή του IOAF στο συνέδριο κρίνεται ως εποικοδομητική, αναδεικνύοντας τόσο το επιστημονικό του έργο όσο και τη συμβολή της Ομαδικής Ανάλυσης, όχι μόνο ως μοντέλο θεραπείας, αλλά και τρόπου κατανόησης ευρύτερων ζωτικών κοινωνικών θεμάτων.

Φώτης Γιωτάκης, Λένα Τελειώνη

EGATIN STUDY DAYS 2025

Το συνέδριο του **EGATIN STUDY DAYS** έλαβε χώρα στις **25-27 Απριλίου 2025** στο Βερολίνο και το ινστιτούτο μας συμμετείχε μέσω εμού ως εκπροσώπου του.

Το θέμα ήταν: **“Working with polarization in our groups and in group-analytic training”**.

Το συνέδριο περιλάμβανε 6 ομιλίες, εκ των οποίων, οι 2 ήταν από εκπαιδευόμενους ομιλητές, επίσης 3 μεγάλες ομάδες και 2 ομάδες συζήτησης.

Στην **πρώτη ομιλία** μίλησε η **Hanna Reinhardt-Bork¹** από το ινστιτούτο του Βερολίνου με θέμα: **“Groups create enemies: a side-effect of cohesive groups”**.

Στην ομιλία της θεώρησε δεδομένο ότι οι άνθρωποι τείνουν – προσπαθώντας να αποφύγουν χρονοβόρες διεργασίες- να είναι είτε υπέρ είτε κατά κάποιου πράγματος. Και υποστήριξε ότι όσο πιο φορτισμένο συναισθηματικά είναι το θέμα, τόσο πιο αδιάλλακτα ενεργούμε. Θεώρησε ότι αυτός ο μηχανισμός ενισχύεται μέσα σε ομάδες, καθώς μία ομάδα διαφοροποιείται μόνο χάριν στα όρια της απέναντι στους άλλους. Χωρίς όρια, δεν υπάρχει ομάδα. Οι «άλλοι» μπορεί να είναι άτομα ή ομάδες εκτός, αλλιώς η πόλωση θα εισέλθει στην ομάδα. Υποστήριξε ότι όσο πιο ομοιογενείς είναι οι ομάδες τόσο αποφεύγεται η σύγκρουση. Υπόρρητα υποστήριξε τις θετικές μεταβιβάσεις ως το μέσον για τη συνοχή της ομάδας!!! Ωστόσο, αποδέχτηκε ότι η αντιπαράθεση με τον άλλον έχει κάποιο όφελος, καθώς αναδεικνύει καταπιεσμένα μέρη του εαυτού μας. Κατέληξε ότι η αρμονία και η συνοχή στην ομάδα έχει ως τίμημα την ψυχική «φτωχοποίηση» αλλά η αντιπαράθεση ενέχει τον κίνδυνο συγκρουσιακών μετώπων. Από την ομιλία της έλειπε η αναλυτική επεξεργασία των συγκρούσεων στις ομάδες, κατά τη γνώμη μου.

Η **δεύτερη ομιλία** έγινε από την **Maja Brkić²**, από το ινστιτούτο της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, με θέμα: **“Gender identity through the lens of group analysis”**.

Στην ομιλία της προσπάθησε να προσφέρει μια επισκόπηση του τρόπου με τον οποίο η θεωρία και η πρακτική της ομαδικής ανάλυσης κατανοεί την ανάπτυξη της ταυτότητας φύλου και πώς οι ομαδικές διεργασίες επιτρέπουν την έκφραση, την κατανόηση, την αποδοχή και την ενδυνάμωση της μοναδικής ταυτότητας φύλου κάθε μέλους της ομάδας. Αν και παρουσίασε μία βινιέτα από μία αναλυτική ομάδα όπου συζητιόντουσαν θέματα δυσφορίας φύλου και αλλαγής ταυτότητας, δεν μπόρεσε παρά να καταλήξει αφενός στο ερώτημα κατά πόσο η ομαδική ανάλυση συμβαδίζει με τις κοινωνικές αλλαγές και αν καταφέρνει να ανταποκριθεί στις σημερινές προκλήσεις που σχετίζονται με την ταυτότητα φύλου. Και αφετέρου στην κοινοτυπία, κατά τη γνώμη μου, ότι η γλώσσα, ο

¹ Η Hanna Reinhardt-Bork σπούδασε κοινωνιολογία και ψυχολογία και έχει εργαστεί σε ψυχιατρικά πλαίσια και στις φυλακές. Ασκεί το επάγγελμα της ψυχαναλύτριας από το 1988 και της ομαδικής αναλύτριας από το 1993. Συν ίδρυσε το Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης του Βερολίνου (BIG) το 2003.

Εργάζεται εκεί ως διδάσκουσα, στην εκπαίδευση ομαδικών αναλυτών και ως επόπτρια. Διευθύνει επτά θεραπευτικές ομάδες και τέσσερις ομάδες εποπτείας στο ιδιωτικό της ιατρείο. Τα ενδιαφέροντά της περιλαμβάνουν ζητήματα κοινωνιο-βιολογίας και εθνολογίας, ιδιαίτερα το θέμα της βίας στις ομάδες.

² Η Maja Brkić είναι ομαδική αναλύτρια, επόπτρια και διδάσκουσα στην Τούζλα της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης. Είναι μέλος της Ένωσης Ομαδικών Αναλυτών της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης (AGA), καθώς και του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης στο Ζάγκρεμπ, και εκπρόσωπος της AGA στο EGATIN. Εργάζεται ως ψυχοθεραπεύτρια πλήρους απασχόλησης στο ψυχιατρικό νοσοκομείο ημέρας του Πανεπιστημιακού Κλινικού Κέντρου Τούζλα. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις ομάδες γενικά, καθώς και για τα ζητήματα ταυτότητας.

πολιτισμός και το κοινωνικό ασυνείδητο επιτρέπουν αλλά και εμποδίζουν τον χώρο για την κατανόηση και την έκφραση της ταυτότητας φύλου. Το θετικό της ομιλίας της ήταν η έντονη και αποσπασματική συζήτηση της ταυτότητας φύλου γενικώς.

Οι ομιλίες ακολουθήθηκαν από **μικρές ομάδες συζήτησης**, μία εκ των οποίων συντόνιζα και εγώ. Η συζήτηση επικεντρώθηκε αρχικά στη γνωριμία των μελών και μετά στα θέματα ταυτότητας και φύλου, επηρεασμένη από την τελευταία ομιλία.

Στην **Μεγάλη Ομάδα** που ακολούθησε, πολύ γρήγορα πολώθηκε η συζήτηση ανάμεσα σε διδάσκοντες και εκπαιδευόμενους, σε θέματα εξουσίας, δικαιωμάτων των εκπαιδευομένων και παράτυπων απαιτήσεων τους. Η ΜΟ κατακερματίστηκε ανάμεσα στις πολύ προσωπικές (θυμωμένες) απόψεις των μελών της και στις αντιθέσεις του κόσμου γύρω μας.

Την επόμενη ημέρα μίλησαν δύο εκπαιδευόμενες παρουσιάζοντας τις εκπαιδευτικές τους ομάδες.

Η **Mirela Bregu³** παρουσίασε την ομάδα της με τίτλο: **“Balancing my group’s and my polarities while trying to become a therapist”**.

Παρουσίασε μια ομάδα αναλυτικής ομαδικής θεραπείας ηλικιωμένων σε μια μετα-κομμουνιστική χώρα των Δυτικών Βαλκανίων, με έμφαση σε δύο βασικές πηγές πόλωσης: την ιδεολογική σύγκρουση και την προσωπική ντροπή. Η ομάδα ήταν βαθιά διχασμένη ως προς το ποια πολιτική ιδεολογία – ο κομμουνισμός ή η δημοκρατία ήταν προτιμότερη, και αυτοί οι διχασμοί περιπλέκονταν ακόμη περισσότερο από έναν διάχυτο φόβο να μην θεωρηθούν τα μέλη της ομάδας άπιστες γυναίκες (σύμφωνα με τη ήθη της χώρας), επειδή συμμετείχαν στην ομάδα. Η θεραπεύτρια, βίωσε επίσης μια εσωτερική πόλωση ανάμεσα στη δική της πολιτική θέση και τη θετική άποψη της ομάδας για το κομμουνιστικό καθεστώς. Δεν κατάφερε να διαχειριστεί τις συγκρούσεις μέσα στην ομάδα πρωτίστως επειδή επέτρεψε την εξωτερική πραγματικότητα να διαρρήξει τα όρια της ομάδας και δευτερευόντως διότι αντιμεταβιβαστικά ενεπλάκη στην πόλωση και έχασε τη θέση του θεραπευτή. Όλη η ομιλία περιστράφηκε γύρω από την πολιτική και κοινωνική κατάσταση ως μικρογραφία της κοινωνίας χωρίς καμία προβληματική που να αφορούσε το άτομο/μέλος της ομάδας.

Η **Susanne Raetzer⁴** (Berlin Institute), παρουσίασε τη δική της ομάδα με τίτλο: **“About desire for sameness and fear of standing out”**.

Ήταν μία ομάδα που δημιούργησε στα πλαίσια της εκπαίδευσης της μόλις 6 μήνες μετά τη δημιουργία της πρώτης της αναλυτικής, γεγονός που αναφέρθηκε στη συζήτηση ως κάτι πολύ βιαστικό που ίσως συνετέλεσε στην δυσκολία που αντιμετώπισε η ίδια. Ήταν μία καλή παρουσίαση μίας ομάδας που εστίασε στις ομοιότητες μεταξύ τους “την επιθυμία για ομοιότητα” μέσω μιας κοινής καταγγελίας για τη διαφορετικότητα. Εγκαταστάθηκε μία woke κουλτούρα που εμπόδιζε τη διαφοροποίηση των μελών και δυσκόλεψε τη θεραπεύτρια να εστιάσει στη διεργασία.

³ Η Mirela Bregu είναι σύμβουλος ανάπτυξης οργανισμών και ομαδική αναλύτρια και πρόκειται σύντομα να λάβει το πτυχίο της από το Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης (IGA) του Ηνωμένου Βασιλείου. Είναι ιδρυτικό μέλος και ταμίας της Ένωσης Ομαδικής Ανάλυσης στην Αλβανία. Με εμπειρία άνω των 25 ετών σε τομείς όπως η δυναμική των οργανισμών, οι εσωτερικές δομές, η επιχειρησιακή ευελιξία, οι διαπραγματεύσεις, ο συντονισμός ομάδων και η ομαδική ανάλυση. Από το 2024 εργάζεται ιδιωτικά στα Τίρανα, όπου συντονίζει ομάδες αναστοχασμού για προσωπικό οργανισμών και θεραπευτές με κλινικό έργο.

⁴ Η Susanne Raetzer είναι κλινική ψυχολόγος, με άδεια άσκησης ψυχοδυναμικής ψυχοθεραπείας και εκπαιδευόμενη στην ομαδική ανάλυση στο Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης του Βερολίνου (BIG). Εργάζεται σε ιδιωτικό ιατρείο με άτομα και ομάδες, στο πλαίσιο του δημόσιου συστήματος υγείας.

Κατακλύστηκε από την αντιμεταβίβαση της και την επιθυμία της για μία ομάδα με διαφοροποιημένα μέλη, γεγονός που την εμπόδισε να ασχοληθεί με την ομαδική φαντασίωση και τη matrix αλλά και γενικότερα να σκεφτεί. Αναρωτήθηκε πώς κατανοούμε τέτοιες διεργασίες; Μήπως η εξιδανίκευση των ομάδων από πλευράς της και η αισιόδοξη στάση "εμπιστεύσου την ομάδα" την οδήγησαν στο να παραβλέψει αντι-ομαδικές διαδικασίες;

Η **ΜΟ** που ακολούθησε ήταν επίσης γεμάτη εντάσεις, αυτή τη φορά για τους πολέμους στη Γάζα και στην Ουκρανία. Φάνηκε ότι αρκετά μέλη δεν ήξεραν την ιστορία του Egatin και τις πρόσφατες αλλαγές, γεγονός που δημιούργησε περισσότερες εντάσεις καθώς κατηγορήθηκε η επιτροπή για αδιαφάνεια. Εν τέλει αποδείχτηκε ότι το συνέδριο επειδή είναι ανοιχτό προς κάθε ενδιαφερόμενο για την ΟΑ είχε συμμετέχοντες οι οποίοι δεν ήξεραν τίποτα για το Egatin, απλώς ήταν συμμετέχοντες στο συνέδριο.

Το απόγευμα της ίδιας ημέρας έγιναν δύο ομιλίες:

Ο **Δρ. Ido Peleg⁵** με θέμα: «**Working with polarities in a psychiatric hospital: Hopes and boundaries**» μίλησε για το ψυχιατρικό νοσοκομείο στο οποίο είναι διευθυντής μέσα από ένα κλινικό παράδειγμα σε ένα ψυχιατρικό τμήμα που βρίσκεται σε μια πολιτισμικά πολυποίκιλη περιοχή του Ισραήλ και πως η ομάδα των εργαζομένων διαπραγματεύτηκε τα όρια και τις εσωτερικές πολώσεις μετά τη νοσηλεία ενός τρανς ατόμου. Περιέγραψε τη δυσκολία των εργαζόμενων που καλούνται να βρουν τη θέση τους ανάμεσα σε αντιθέσεις επηρεαζόμενοι από την προσωπική τους ιστορία και κοσμοθεωρία, το οργανωτικό κλίμα και το κοινωνικό ασυνείδητο.

Η επόμενη ομιλία έγινε από την **Kathrin Albert⁶** με τίτλο **"The choir and the conductor in the here and now: Dealing with dissonance and resentment"**

Ήταν μία σχετικά τυποποιημένη ομιλία γύρω από το χιλιοειπωμένο θέμα του ομαδικού αναλυτή ως μαέστρου ορχήστρας και το έδαφος που προσφέρει για στοχασμό πάνω στις ομαδικοαναλυτικές ιδέες περί ηγεσίας.

Οι **μικρές ομάδες συζήτησης** που ακολούθησαν είχαν ως κεντρικό θέμα τους πολέμους πρωτίστως του Ισραήλ και της Γάζας. Τα μέλη ήρθαν σε σύγκρουση υποστηρίζοντας την μία ή την άλλη παράταξη, ακυρώνοντας και αγνοώντας τις παρεμβάσεις της συντονίστριας.

Η τελευταία **ΜΟ** που ακολούθησε ήταν πανομοιότυπη των προηγούμενων με μόνη διαφορά ότι οι θυμωμένες απόψεις κάποιων δεν βρήκαν τόσο εύφορο έδαφος σύγκρουσης. Μάλλον είχαν όλοι κουραστεί και απελπιστεί καθώς πλησίαζε το τέλος του συνεδρίου.

Η Τρίτη μέρα του συνεδρίου ήταν αφιερωμένη στα διοικητικά και οργανωτικά μέρη του EGATIN με παρόντες μόνο τους εκπροσώπους των ινστιτούτων/μελών.

⁵ Ο Δρ. Ido Peleg είναι ψυχίατρος, ομαδικός αναλυτής και ασχολείται με την προσέγγιση του Ανοιχτού Διαλόγου. Είναι αναπληρωτής διευθυντής του Ψυχιατρικού Κέντρου Mazor στην πόλη Acre του Ισραήλ. Είναι μέλος και διδάσκων του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης του Ισραήλ και επίσης κλινικός λέκτορας στην Ιατρική Σχολή Rappaport του Τεχνολογικού Ινστιτούτου Ισραήλ (Technion IIT). Αυτή την περίοδο ηγείται της ανάπτυξης της πρώτης δημόσιας κλινικής Ανοιχτού Διαλόγου στο Ισραήλ.

⁶ Η Kathrin Albert είναι ψυχαναλύτρια και ομαδική αναλύτρια, με ιδιωτικό ιατρείο στο Βερολίνο. Εργάζεται ως διδάσκουσα και επόπτρια στα ομαδικά αναλυτικά ινστιτούτα BIG, SGAZ και GRAS. Είναι μέλος και πρόεδρος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης Βερολίνου (BIG). Το θεωρητικό και πρακτικό της ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην αυθόρμητη επικοινωνία μέσα στις ομάδες και στις κοινωνικές επιρροές των διαδικασιών μεγάλων ομάδων.

Στη **Γενική Συνέλευση** ολοκληρώθηκε η αναδιάρθρωση του οργανισμού, διορθώθηκε και ψηφίστηκε το νέο καταστατικό και η Διοικούσα Επιτροπή και μπήκε σε εφαρμογή το άρθρο που ορίζει ότι δεν δέχονται ατομικά μέλη αλλά μόνο ινστιτούτα. Αυτή τη στιγμή μέλη του EGATIN είναι 40 ινστιτούτα.

Η συνάντηση ολοκληρώθηκε με το **Policy Meeting** όπου αναφέρθηκαν στα πεπραγμένα οι ομάδες εργασίας αποτυπώνοντας το έργο του τελευταίου έτους.

Η επόμενη συνάντηση των Study Days θα γίνει στην Tuzla της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης στις 24-26/4/2026.

Σοφία Μαρία Μωραΐτου

Πολλαπλότητα και διαφορετικότητα στις ομάδες

Πολλαπλότητα (manifold), Πολυμορφία, Ποικιλομορφία, Διαφορετικότητα ⁷

Με τον τίτλο της σημερινής μου παρουσίασης αναφέρομαι σε μια ιδιαιτερότητα της ομαδικής ανάλυσης και ψυχοθεραπείας η οποία ενώ χαρακτηρίζεται από αυτή συγχρόνως επωφελείται από αυτήν και τη διεργασία της.

Η πολλαπλότητα και πολυμορφία αποτελεί έναν βασικό παράγοντα της ψυχικής ζωής του ατόμου, καθώς το άτομο δεν είναι μια αδιαίρετη μονάδα, δεν είναι ένα μεμονωμένο ον σε «ασφαλή οικία». Σύμφωνα με τον Φρόυντ, ο άνθρωπος είναι κάθε άλλο από αφεντικό στο ίδιο του το σπίτι, καθώς η συνειδητή μας εμπειρία συμπληρώνεται από και περιλαμβάνει πάντα την υποσυνείδητη και ασυνείδητη ζωή. Η αμφιβολία, αμφιθυμία και αμφισβήτηση χαρακτηρίζουν την ενδοψυχική ζωή του ατόμου. Το άτομο έχει να υπομείνει και να εντάξει σ' αυτήν τις αντιφατικές του τάσεις και επιθυμίες που εμφανίζονται ταυτόχρονα και αδιαχώριστα. Οι σκέψεις μου εστιάζονται στην άποψη, πως το πολλαπλό πλαίσιο και η πολυφωνία της ομαδικής θεραπείας, αντιστοιχεί στην αμφισημία της ενδοψυχικής ζωής του ατόμου και συσχετίζεται με αυτήν.⁸ Καθώς, σύμφωνα με τον S.H. Foulkes η ομάδα διαπερνά το άτομο και το καθορίζει έως την τελευταία του λεπτομέρεια και πτυχή.

Ι.Εισαγωγικές σκέψεις

Με την έννοια της ομαδικής μήτρας ο S.H. Foulkes πέτυχε μια ολιστική εικόνα της δυναμικής τόσο της ομάδας όσο και της εξέλιξης του ατόμου. Η μοναδικότητα του ατόμου ή του υποκειμένου αναπλάθεται μέσα από την διεργασία των διαπροσωπικών και διϋποκειμενικών σχέσεων που ξεκινάει από την πρώιμη παιδική ηλικία και διαρκεί όλη του την ζωή. Και αναφέρει Σ. 11 «Εδώ μας απασχολούν προβλήματα όπως προκύπτουν σε ένα διασυνδεδεμένο υφιστάμενο δίκτυο (interconnected existing network) στην ζωή. ...το δίκτυο αλληλεπίδρασης τους (their interactional network) αφορά τον κεντρικό τομέα της ζωής τους». Η οικογένεια βέβαια είναι μεν το πρωτότυπο μιας τέτοιας ομάδας, όμως ο S.H Foulkes διευκρινίζει από την αρχή πως το δίκτυο ως ψυχολογικός όρος περιλαμβάνει άτομα, που δεν είναι με την συνηθισμένη έννοια του όρου μέλη μιας οικογένειας.

Συγκεκριμένα για τον όρο δίκτυο (**plexus**) ο S.H. Foulkes εξηγεί «Αυτό που εννοεί ο όρος είναι ότι καθώς εξελίσσεται η διαδικασία της θεραπείας ένας σχετικά μικρός αριθμός ατόμων, στους οποίους περιλαμβάνεται και η οικογένεια, ομαδοποιούνται δυναμικά γύρω από το κεντρικό άτομο, τον ασθενή, ιδίως σε σχέση με τις συγκρούσεις του που είναι σημαντικές για την διαταραχή για την οποία ήρθε να μας συμβουλευτεί.

«Το δίκτυο στο σύνολό του είναι πολλαπλό» («the network at large is manifold»). Στον πολιτισμό μας υπάρχουν πάντα αρκετά τέτοια δίκτυα στα οποία ανήκει το κάθε άτομο. Πώς όμως αυτές οι ομάδες σχετίζονται μεταξύ τους και πώς το κάθε άτομο συσχετίζει την συμμετοχή του σε αυτές τις διαφορετικές ομάδες ή αντίστοιχα δεν τις συσχετίζει, είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό.» (S.H. Foulkes 1975, σ. 11).

⁷ S.H. Foulkes, 1975, Group Analytic Psychotherapy, Σ. 11, σ. 32/66

⁸ Η αμφιβολία, η αμφιθυμία και τα αντικρουόμενα συναισθήματα ανήκουν στην κάθετη διάσταση της ατομικής μήτρας ενώ η πολυφωνία και η διαφορετικότητα στην οριζόντια δυναμική μήτρα

Και πιο κάτω γράφει «Αυτό που συμβαίνει είναι ότι χτίζουμε, ξεκινάμε από αυτό που μπορεί να ονομαστεί κεντρικός ασθενής, στην συνέχεια ακολουθούμε την ψυχοδυναμική όπως την αντιλαμβανόμαστε σε μια ομάδα ανθρώπων γύρω του, οι οποίοι αποδεικνύεται πως έχουν ουσιαστική σχέση με τα βασικά συμπτώματα των συγκρούσεων του και με τα προβλήματά του.»

Πρόκειται για την κοινωνική φύση των νοητικών διεργασιών, όπως το θέτει ο S.H. Foulkes και όπως εκφράζεται, στην κοινή γλωσσική ρίζα των ελληνικών όρων **συλλογικό** και **συλλογίζομαι**. Ένα παράδειγμα για την ελληνική αντίληψη των ανθρωπίνων θεμάτων που εκφράζεται μέσω της ελληνικής γλώσσας από την αρχαιότητα έως σήμερα (επιτρέψτε μου εδώ να επισημάνω δύο εξαιρετικά βιβλία πάνω στο θέμα της ελληνικής γλώσσας, της Andrea Marcolongo «Η Υπέροχη Γλώσσα, 9 λόγοι για ν' αγαπήσεις τα αρχαία ελληνικά» και της Chan Kang «Μάθημα Ελληνικών»). Η μοναδικότητα του ατόμου και η υποκειμενικότητα του υφίσταται ως αποτέλεσμα της διϋποκειμενικής αλληλεπίδρασης στο δίκτυο των αντικειμενοτρόπων σχέσεων του. Είναι θεμελιώδης πεποίθηση του S.H. Foulkes ότι «the group is a more fundamental unit than the individual» (Foulkes & Anthony 1957 Group Psychotherapy. The psycho-analytic approach, p. 234). Να διευκρινίσουμε πως κατά τον S.H. Foulkes ο όρος **Nexus** αναφέρεται στην εσωτερίκευση του πρωτόγονου οικογενειακού δικτύου ενώ ο όρος **Plexus** εννοεί το επίκαιρο δίκτυο των σημαντικών αντικειμενοτρόπων σχέσεων (1975, p. 18,69), το άτομο είναι εκ φύσεως συλλογικό και συγχρόνως μοναδικό.

Για να συνεχίσουμε με την έννοια του δικτύου του S.H. Foulkes αναφέρομαι πάλι στο βιβλίο του Group Analytic Psychotherapy και στα λεγόμενά του «Ο όρος δίκτυο χρησιμοποιήθηκε για να εκφράσει το γεγονός ότι ο μεμονωμένος ασθενής μας είναι, στην ουσία, απλώς ένα σύμπτωμα μιας διαταραχής της ισορροπίας στο δίκτυο του οποίου αποτελεί μέρος. Προσωπικά χρησιμοποιώ σκόπιμα τον όρο δίκτυο σε αναλογία με τον δάσκαλο μου από τα μέσα της δεκαετίας του 1920 στην Φρανκφούρτη που είναι ο νευροβιολόγος Kurt Goldstein. Αυτός υπήρξε πρωτοπόρος της άποψης ότι το νευρικό σύστημα μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητό στην θεωρία και την πράξη όχι ως ένα περίπλοκο άθροισμα μεμονωμένων νευρώνων, αλλά ότι αντιθέτως αντιδρά πάντα ως σύνολο. Και ονόμασε αυτό το δίκτυο και το μεμονωμένο νευροκύτταρο «**κομβικό σημείο**». Για τον λόγο αυτό, ονόμασα εγώ το συνολικό σύστημα των ατόμων που είναι ενωμένοι μέσω των αντιδράσεών τους ως **δίκτυο** και αντίστοιχα τα άτομα που το συνθέτουν ως **κομβικό σημείο**. (Εδώ ο S.H. Foulkes χρησιμοποιεί και το **πλέγμα** ως συναφή όρο για το δίκτυο και συμπληρώνει: «Μια τέτοια άποψη οδηγεί σε ένα νέο προσανατολισμό στην ψυχοπαθολογία και ψυχοθεραπεία» (σ. 12).

Η εσωτερίκευση των αρχικών σχέσεων εντός του οικογενειακού δικτύου θα επηρεάσει βασικούς παράγοντες όπως την θέση των αδελφών, τους ρόλους, τις αξίες και τις νοοτροπίες. «Με αυτήν την έννοια, κανένα από δυο παιδιά δεν έχει τους ίδιους γονείς, ούτε το ένα παιδί έχει τα ίδια αδέρφια με το άλλο παιδί».(1975, σ.24).

Σε μια ιστορική ανασκόπηση ο Rudolf Balmer, μας υπενθυμίζει πως **ομάδα και άτομο** ως έννοιες, όσο αυτονόητες και αν είναι για εμάς σήμερα, αποτελούν κατηγορίες του νεότερου δυτικού πολιτισμού του 18ου και 19ου αιώνα. Αναφέρεται δε, στον Γάλλο ομαδικό αναλυτή Ρενέ Καές (2006), ο οποίος επισημαίνει πως «όχι το άτομο αλλά η ομάδα και η κοινότητα ήταν η αδιαχώριστη μονάδα στην αντίληψη της εποχής εκείνης. Επίσης, ο Rudolf Balmer συμπληρώνει, πως «με σημερινούς όρους, θα λέγαμε ότι αυτός ο σχηματισμός ομάδων ήταν απαραίτητος, ως μεταβατικός

χώρος για την ανάπτυξη του ατόμου». Και πως «Ήταν ο Φρόυντ που τον 20ο αιώνα αναγνώρισε την διπλή ύπαρξη του ατόμου, από την μια την ανεξάρτητη ύπαρξη και οντότητα του και από την άλλη την κοινωνική του σύνδεση και αλληλεπίδραση».

«Στην ψυχική ζωή του ατόμου, ο άλλος θεωρείται συνήθως ως πρότυπο, ως αντικείμενο, ως βοηθός και ως αντίπαλος, και η ψυχολογία του ατόμου είναι επομένως εξαρχής και κοινωνική ψυχολογία με αυτή την εκτεταμένη αλλά απόλυτα δικαιολογημένη έννοια» (Freud, 1921, 1974, s. 65, Η ψυχολογία των μαζών και η ανάλυση του Εγώ).

Η Ομαδική Ανάλυση πάλι στο δεύτερο ήμισυ του 20ου αιώνα επεξεργάστηκε ακόμη πιο καθαρά την διπλή πτυχή αυτής της σχέσης. Η ομάδα γίνεται πια αντιληπτή ως μια συγκεκριμένη μονάδα, ως ένα σύστημα δεσμών μεταξύ των μελών της ομάδας. Το μεν άτομο δομείται ως υποκείμενο εντός της ομάδας και με την σειρά του επηρεάζει το σύστημα των σχέσεων στην ομάδα. Ομάδα και άτομο αναπτύσσουν μια διαλεκτική σχέση (2009 σ. 33/34).

Καθώς μιλάμε για την θεμελιώδη αλληλεπίδραση υποκειμένου / αντικειμένου αξίζει να εστιάσουμε στην έννοια του αντικειμένου. Σύμφωνα με τον M. Balint, το αντικείμενο, όπως υποδηλώνει ο λατινικός όρος, αντιτίθεται και αντιμάχεται το υποκείμενο.

Όπως μας διδάσκει η τραγωδία του Οιδίποδα, αυτό μπορεί να πυροδοτήσει επιθετικές, ακόμη και δολοφονικές ενορμήσεις και μίσος, που προβάλλονται στο αντικείμενο καθώς φαντασιώνεται ως δράστης και επιτιθέμενος. Όμως και στην ελληνική γλώσσα το αντικείμενο *αντίκειται*, *αντιστέκεται* (αντί/κείμαι= είμαι τοποθετημένος αντίκρυ τινός, κατέχω την ενάντια θέση, εναντιούμαι, σύμφωνα με το Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Σκαρλάτος Δ. του Βυζαντίου και «απέναντι ημών κείμενον και υποπίπτον εις την αίσθησιν», σύμφωνα με το Λεξικό Δημητράκου.

Ωστόσο, κατά τον Balint προβάλλεται συγχρόνως και μια επιθυμία στο αντικείμενο, δηλαδή να είναι ισχυρό και διεκδικητικό.

Οι αμυντικοί μηχανισμοί της αντιστροφής από παθητικό σε ενεργητικό και η διαμόρφωση του ιδανικού του εγώ μπαίνουν και εδώ στο παιχνίδι: η δική μας αδυναμία, ευαλωτότητα και ευθραυστότητα μετατρέπεται μέσω της προβολής στο αντίθετό της.

Τα μέλη μιας θεραπευτικής ομάδας έρχονται αντιμέτωπα με την πραγματικότητα των άλλων μελών. Καλούνται να μοιραστούν τον κοινό φυσικό, ψυχολογικό και νοητικό χώρο με τους άλλους (R. Kaës), και αυτό συνοδεύεται από ανάλογες ενοχλήσεις και παρεμβάσεις. Ο «κίνδυνος της δημοσιότητας» (H. Ahrend, Karl Jaspers) σημαίνει να αφήσει κανείς τον οικείο, ασφαλή ιδιωτικό χώρο και να εισέλθει στον δημόσιο χώρο, να τοποθετηθεί μιλώντας -ως μορφή δράσης- και να διεκδικήσει μια δική του θέση. Με τον τρόπο αυτό, το άτομο εκτίθεται στους άλλους ανθρώπους, στον αντίλογο τους, την κριτική τους ή ακόμη και στην απόρριψη τους. Οι άλλοι μπορούν να σε αμφισβητήσουν και να ανοίξουν το υποτιθέμενο οικείο, ασφαλές πεδίο της ιδιωτικής ζωής σε περιοχές που είναι ασυνείδητες, παράξενες και επομένως βιώνονται ως απειλητικές για το άτομο. Η αντιπαράθεση με τους άλλους και η αντανάκλαση από τους άλλους στην ομάδα δεν είναι πάντα κολακευτική και επιβεβαιωτική, είναι επίσης δυνητικά αρνητική και επιζήμια, γι' αυτό και προκαλεί αναστάτωση και αρχικά φόβο.

Αν οι απλές, απροβλημάτιστες και γρήγορες λύσεις είναι μέρος της συντηρητικής ενστικτώδους φύσης του ανθρώπου, τότε η ποικιλομορφία και η ανοχή στην πολυφωνία είναι μάλλον μέρος του πολιτισμού, της «δεύτερης φύσης» μας, όπως την αποκαλεί και ο Safranski. Δεν έχουμε μονάχα στην ιστορία περιπτώσεις του ολοκληρωτισμού που καταπολεμούν την πολυφωνία και την διαφωνία της δημοκρατίας. Παρατηρούμε τα ίδια ενδοψυχικά και διαψυχικά φαινόμενα τόσο σε μεγάλες πολιτισμικές και κοινωνικές ομάδες όσο και σε μικρές ομάδες. Πιστεύω ότι, με τις θεραπευτικές μας ομάδες στον ψυχοθεραπευτικό χώρο, συμβάλλουμε σε μικρή κλίμακα και εμείς στη διαφύλαξη και ενίσχυση της δημοκρατίας, η οποία δημιουργήθηκε για να προστατεύσει το ίδιο της το θεμέλιο, την ανθρωπότητα, και μαζί με αυτήν και την αξιοπρέπεια κάθε ανθρώπου. Αυτός ο ανθρωπισμός πρέπει να υπερασπίζεται συνεχώς, όπως μας δίδαξαν οι τραγικοί ποιητές της δημοκρατικής Αθήνας.

Κατά τον Φρόιντ η μεγαλύτερη «βολή» (φροϋδικός όρος = insult) προς το υποκείμενο είναι η πραγματικότητα, ως αναλυτές ομάδων μπορούμε να προσθέσουμε πως η μεγαλύτερη προσβολή για το υποκείμενο είναι η πραγματικότητα των άλλων που είναι «μη εγώ» (Winnicott). Ανάλογα με την περίπτωση, ο άλλος μπορεί να αποτελεί απειλή για το ναρκισσιστικό εγώ, το οποίο συνειδητοποιεί την «ευαλωτότητα και την ευθραυστότητά του» (Waldenfelds, 2017, σ. 20) μπροστά στον ξένο/άλλο. Η ετερότητα αμφισβητεί την αίσθηση του εαυτού μας, μας προκαλεί να σταθούμε έναντι του άλλου και να υπερασπιστούμε τη δική μας μοναδικότητα.

II. Περαιτέρω θεωρητικές εκτιμήσεις

Η θεμελιώδης υπόθεση της ψυχανάλυσης για το ασυνείδητο και για μια ασυνείδητη ψυχική πραγματικότητα μεταφέρθηκε, όπως ανέφερα πιο πάνω ήδη από τον Freud, στον τομέα της ψυχολογίας των ομάδων και αργότερα από τον Bion και τον Foulkes στην ομαδική ανάλυση, ενώ στη συνέχεια αναπτύχθηκε περαιτέρω από τις διάφορες σχολές ομαδικής ανάλυσης, όπως από τη γαλλική με τους Pontalis, Anzieu και Kaës, τη γερμανική με τους Argelander, Dieter Sandner και τη βρετανική σχολή με *πρωταγωνιστές τους* μαθητές του S.H. Foulkes και τον Earl Hopper, για να αναφέρουμε μερικά μόνο παραδείγματα.

Στο έργο του «Πρόσβαση στις ασυνείδητες διεργασίες στην Ομαδική Αναλυτική Ομάδα», ο Foulkes (1974) τονίζει τη σημασία των ασυνείδητων διεργασιών και τις δυσκολίες πρόσβασης σε αυτές τις ασυνείδητες διεργασίες. Αυτές οι δυσκολίες οφείλονται στο γεγονός ότι, η ομαδική ανάλυση όπως και η ψυχανάλυση, δεν αποσκοπεί πρωτίστως στη μετάφραση του ασυνείδητου περιεχομένου σε συνειδητό περιεχόμενο, αλλά πολύ περισσότερο αποσκοπεί στη *διερεύνησή του* εντός της ομάδας ώστε να διευρυνθεί και να εμβαθύνει, από την μια στη διερεύνηση της ομαδικής διαδικασίας και από την άλλη στην αυτογνωσία κάθε μεμονωμένου μέλους.

«Μόνο αν φωτίσουμε αυτό που συμβαίνει και λέγεται, όχι προς πλήρη ικανοποίηση, θα συνεχίσουμε την αναζήτηση των κρυφών και διαστρεβλωμένων κινήτρων και θα διατηρήσουμε την αρχή της ψυχανάλυσης και της ερμηνείας» (S.H. Foulkes, 1974) (Ελεύθερη μετάφραση του πρωτοτύπου από την ομιλήτρια).

Μου φαίνεται ότι αυτή η αναφορά στην μη περατή, ατέλειωτη ανάλυση (όρος του Φρόυντ) ως μέθοδο είναι μια υπενθύμιση ότι η ψυχανάλυση εστιάζεται στην ασυνείδητη ζωή ως αντικείμενο της έρευνάς της. Στην ομαδική ανάλυση, η ασάφεια και η πολυστρωματική φύση των ασυνείδητων διεργασιών συσχετίζεται με την πολλαπλότητα και τη διαφορετικότητα στις ομάδες, η οποία με τη

σειρά της συνδέεται με τη μήτρα των ομάδων. Η πολλαπλότητα με αυτή την έννοια περιλαμβάνει πάντα κάτι παραπάνω από τον αριθμό των ατόμων σε μια ομάδα. Ξεπερνά επίσης το διαφορετικό κοινωνικοπολιτισμικό υπόβαθρο των μελών της ομάδας και είναι κάτι περισσότερο από τις ποικίλες αντιδράσεις και θέσεις που εκδηλώνονται στη δυναμική μήτρα.

Η Heigel-Evers θεωρεί την πολλαπλότητα των ομάδων ως <το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ΟΑ σε σύγκριση με την ΨΑ> και μπορεί να γίνει κατανοητή ως εξής:

1. το να είσαι ανάμεσα σε πολλούς
2. το να είσαι μέλος μιας πολλαπλότητας

Με αυτή την ειδική έννοια της πολλαπλότητας, η ομάδα αναφέρεται από τον Hulse και ως «κοινότητα». Αυτό σημαίνει ότι αναφέρονται συναισθήματα, σκέψεις, αναμνήσεις και εμπειρίες που είναι κοινά για όλα τα μέλη.

Η ομάδα αποτελείται από άτομα που είναι αυτεξούσια. Οι ναρκισσιστικές ανάγκες του ατόμου μπορούν να ικανοποιηθούν αλλά και να απογοητευτούν όταν εκτεθούν στα αντικείμενα. Όλα τα μέλη μιας ομάδας μοιράζονται αυτή τη μοίρα, οπότε μοιράζονται μεταξύ τους, για παράδειγμα, το αίσθημα της αντιπαλότητας και του περιορισμού.

3. το να μην είσαι κυρίαρχος
4. το να έρχεσαι αντιμέτωπος με το σχετικό απρόβλεπτο των συνεπειών των δικών σου πράξεων.

Η Hanna Ahrend, ακολουθώντας τον K. Jaspers, περιγράφει αυτή την πτυχή της επικοινωνίας και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των ατόμων ως το «το τόλμημα της δημοσιότητας». Η ίδια αναφέρει:

«Ξεκινάμε κάτι, περνάμε το νήμα μας σε έναν δίκτυο σχέσεων. Δεν ξέρουμε τι θα προκύψει από αυτό. Εξαρτιόμαστε από το να λέμε, <Κύριε συγχώρεσέ τους, γιατί δεν ξέρουν τι κάνουν>. Αυτό ισχύει για κάθε πράξη (η ομιλία είναι μια μορφή δράσης). Απλά πολύ συγκεκριμένα και πολύ πραγματικά, διότι δεν μπορούμε να ξέρουμε. Αυτό είναι ένα τόλμημα. Και τώρα θα έλεγα ότι αυτό το τόλμημα είναι δυνατό μόνο έχοντας εμπιστοσύνη στους ανθρώπους. Με άλλα λόγια, έχοντας μια δύσκολα προσδιοριζόμενη αλλά θεμελιώδη εμπιστοσύνη στο Ανθρώπινο όλων των ανθρώπων» (Hannah Arendt σε συνομιλία με τον Günter Gaus).

Αυτές οι σκέψεις μπορεί επίσης να σας φέρουν στο νου ασθενείς σας που, με τους φόβους και τους καταναγκασμούς τους, αγωνίζονται για τον απόλυτο έλεγχο του εαυτού τους και των αντικειμένων, εφόσον το σχετικά απρόβλεπτο των συνεπειών των πράξεών τους είναι αφόρητο γι' αυτούς.

Για να φωτίσω μια περαιτέρω ποιότητα του ασυνείδητου στις ομάδες και τη δομική και λειτουργική αλληλεξάρτησή του με την πολλαπλότητα \ διαφορετικότητα στις ομάδες, αναφέρομαι στις έννοιες του R. Kaës «ενδοψυχικές ομάδες και ψυχική ομαδικότητα», η οποία μας υπενθυμίζει ότι ο Φρόυντ είχε ήδη υποθέσει ότι ο ψυχισμός της ομάδας είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των ψυχικών πραγματικοτήτων των μεμονωμένων μελών της ομάδας.

Όπως ο ατομικός ψυχισμός συγκροτείται και μεταβάλλεται μέσα από ορισμένες διαδικασίες, έτσι και ο σχηματισμός του ομαδικού ψυχισμού συνδέεται με ορισμένες διαδικασίες που οι ίδιες είναι ομαδικά δομημένες.

R. Kaës: «Η ομάδα έχει τις δικές της δομές, οργανώσεις και ψυχολογικές διαδικασίες. Οι ομάδες δημιουργούν ειδικές για την ομάδα, ψυχολογικές οντότητες που δεν προκύπτουν χωρίς τη συνοχή της ομάδας». Ο R. Kaës εστιάζει την προσοχή του στις ειδικές για την ομάδα διαδικασίες, τη μεταβίβαση, τις αντιδράσεις μεταβίβασης, την αντιμεταβίβαση, οι οποίες δεν θα προέκυπταν ή δεν θα λάμβαναν χώρα με αυτόν τον τρόπο έξω από την ομάδα. Ο ψυχισμός της ομάδας (Freud) είναι παρών τόσο στην κάθετη (=ενδοψυχική) επικοινωνία, στις εσωτερικευμένες αντικειμενότητες σχέσεις, όσο και στην οριζόντια (=διαψυχική) επικοινωνία στην ομάδα. Αυτή η υπόθεση ωθεί τον R. Kaës να μιλήσει για μια «ψυχική ομαδικότητα»: Ο καθένας μεταφέρει τις εσωτερικές του ομάδες στην ομάδα, οι οποίες στη συνέχεια συμμετέχουν εκεί «ως οργανωτές της διαδικασίας της σύνθεσης της ομάδας» (σ. 292).

Η έννοια αυτή βασίζεται στην ιδέα ότι η ψυχική ενέργεια προσπαθεί πάντα να δημιουργεί ενδο- και δια-υποκειμενικές συνδέσεις ακολουθώντας την φροϋδική άποψη, πως η λιβιδινική ενέργεια αναζητάει το αντικείμενο να συνδεθεί προκειμένου να δομηθεί το υποκείμενο.

Για να απεικονίσουμε τη μοναδικότητα της διαφορετικότητας και πολλαπλότητας στις ομάδες, είναι χρήσιμο να εξετάσουμε τα ασυνείδητα ενδοψυχικά και διαψυχικά κίνητρα και διαδικασίες που οδηγούν επίσης σε όνειρα στις ομάδες. Από ορισμένες απόψεις, η λειτουργία και η δομή της ποικιλομορφίας στις ομάδες είναι συγκρίσιμη με τα όνειρα, η μετάφραση των οποίων δεν περιορίζεται στην ερμηνεία των συμβόλων. Η εξερεύνηση και η αναγνώριση των κρυμμένων μοτίβων του ονείρου, που γίνονται μη αναγνωρίσιμα από τη συμπύκνωση, την παραμόρφωση και την υπερβολή, είναι η ίδια μια διαδικασία δια-υποκειμενικής επικοινωνίας. Και όπως ακριβώς το ίδιο το όνειρο και ο τρόπος με τον οποίο αυτό ονειρεύεται δεν θα είχε ονειρευτεί σε έναν διαφορετικό χωροχρονικό σχηματισμό, η ποικιλομορφία στην ομάδα υφίσταται μόνο με τον τρόπο που δημιουργείται / διαμορφώνεται από τα μέλη της ομάδας. Έτσι αυτός που ονειρεύεται, θα διηγούταν διαφορετικά το όνειρό του σε μια διαφορετική ομάδα με μια διαφορετική επικοινωνία. Και επειδή σε μια άλλη ομάδα θα σκεφτόταν διαφορετικά για το όνειρο, οι γνώσεις που θα αποκτήσει μέσω της συγκεκριμένης επικοινωνίας υφίστανται μόνο στον συγκεκριμένο σχηματισμό της ομάδας.

Σήμερα πια γνωρίζουμε, πως η διαδικασία αυτή της ταυτότητας η υποκειμενικότητα του ατόμου, όχι μόνο είναι διϋποκειμενική αλλά και **διαγενεακή**. Εμπειρίες, αξίες και τραύματα μεταβιβάζονται στις επόμενες γενιές, κάτι που παρατηρήθηκε πρώτα στα παιδιά και εγγόνια των επιζώντων του Ολοκαυτώματος και που πλέον στην Γερμανία παρατηρούμε και στα παιδιά και εγγόνια των Γερμανών προσφύγων, στο τέλος του 2ου παγκοσμίου πολέμου, από την σημερινή Πολωνία, Ουκρανία, Ρωσία και Τσεχία. Επίσης τον τελευταίο καιρό αντιλαμβανόμαστε και στην τρίτη γενιά των μεταναστών *Gastarbeiter, παρόμοιες διαγενεακές δυναμικές.

Και στην διαγενεακή μεταβίβαση όπως γνωρίζουμε για την μεταβίβαση εννοείται και εδώ μια ασυνείδητη και ως συνήθως ακούσια διαδικασία, η οποία πολύ συχνά διαπερνά την ψυχοσωματική μεμβράνη αθόρυβα. Οδηγεί σε άκαμπτα διαπροσωπικά, ψυχικά και σωματικά συμπτώματα που παραμένουν επίμονα και για μεγάλο χρονικό διάστημα στην θεραπεία, δεν υποχωρούν. Η ένταση και ο χαρακτηρισμός των συμπτωμάτων πολύ συχνά υποδεικνύουν ή επισημαίνουν την δυναμική της διαγενεακής μεταβίβασης.

Κλείνοντας, πιστεύω ότι στην ομαδική θεραπεία είναι σημαντικό και απαραίτητο να προσέξουμε και να διακρίνουμε την δυναμική της διαγενεακής μεταβίβασης ως θεματική του ατόμου και της ομάδας ως σύνολο. Και θα ήθελα να συζητήσουμε όμως κατά πόσο πιστεύετε πως η Ομαδική Ανάλυση και Ομαδική Ψυχοθεραπεία είναι ικανή να λύσει τον παθολογικό κόμπο με τα μέσα που διαθέτει, ώστε να μετασχηματιστεί το διαγενεακό τραύμα.

Ο S.H. Foulkes μιλάει για τον θεραπευτικό χώρο της ομάδας ως θάλαμο από/με καθρέφτες. Αποσυνδεδετικές καταστάσεις του (τυφλού) ατόμου, αναγνωρίζονται και εκφράζονται από τα άλλα μέλη της ομάδας ενώ το αποσπασμένο ψυχικό υλικό προβάλλεται ή αποθηκεύεται στους άλλους μέσω του μηχανισμού της ενδοβλητικής ταύτισης. Μέσω του καθρεφτίσματος, η ομάδα αναγκάζει το άτομο να αναγνωρίσει τα ποικίλα στοιχεία ως διαφορετικά μέρη του εαυτού του. Μπορεί να το βοηθήσει να τα αποδεχτεί και να τα ενσωματώσει ως δικά του και όχι πλέον ως ξένα. Αυτή η διαδικασία έχει επανορθωτική ποιότητα και λειτουργία.

Φωτεινή Τιλκερίδου

Ο θάνατος ως γεγονός στη ζωή

«Σε ένα κόσμο που πιστεύει στην παντοδυναμία της επιστήμης και της οικονομίας, τι πιο ισοπεδωτικό από τον θάνατο;»⁹

Ο θάνατος, το πιο σκοτεινό και τρομαχτικό γεγονός της ζωής, μας απασχολεί από τότε που ήμασταν παιδιά. Από μικρή ηλικία βιώσαμε φόβους που συνδέονται με τον αφανισμό μας. Για να τους διαχειριστούμε υψώσαμε άμυνες ενάντια στην επίγνωση του θανάτου, άμυνες που βασίζονται στην άρνηση. Όμως, η ζωή και ο θάνατος υπάρχουν ταυτόχρονα, είναι αλληλένδετα και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουμε τον θάνατο επηρεάζει το πώς ζούμε και ωριμάζουμε, λέει ο Γιάλομ (Yalom, 1980).

Ο Χάιντεγκερ υποστήριξε ότι ο θάνατος είναι η συνθήκη που μας επιτρέπει να ζούμε τη ζωή μας με αυθεντικό τρόπο. Σε αυτό συνηγορούν οι μαρτυρίες ανθρώπων που ήρθαν σε επαφή με τον ίδιο τους το θάνατο. Μελέτες σε άτομα που βίωσαν επιθανάτιες εμπειρίες (τροχαία ατυχήματα, πνιγμούς, ορειβατικές πτώσεις, παρολίγο αυτόχειρες οι οποίοι επέζησαν), σε άτομα τα οποία αρρώστησαν πολύ σοβαρά, διαπιστώνουν ότι είδαν τον κίνδυνο για τη ζωή τους σαν ευκαιρία για αλλαγή. Έκαναν μια επαναξιολόγηση των προτεραιοτήτων στη ζωή τους: σταμάτησαν να μεγαλοποιούν τα ασήμαντα και να κάνουν όσα δεν επιθυμούν να κάνουν, άρχισαν να αντλούν περισσότερη ευχαρίστηση από τα στοιχειώδη της ζωής, βελτίωσαν την επικοινωνία με τους οικείους τους, άρχισαν να έχουν λιγότερη ανησυχία για την απόρριψη, έγιναν πιο συμπονετικοί και με μεγαλύτερο προσανατολισμό προς τον άνθρωπο (Yalom, 1980). Αν και, σε αυτό το σημείο θα ήθελα να επισημάνω ότι, δυστυχώς οι άνθρωποι ξεχνάμε «εύκολα» και η τάση μας να επαναλαμβανόμαστε (με άλλα λόγια, ο καταναγκασμός της επανάληψης) μας οδηγεί αναπόφευκτα ξανά στην άρνηση ώστε να μη θέλουμε να δούμε τον θάνατο ως τμήμα της ζωής.

Η ιδέα του θανάτου παίζει αποφασιστικό ρόλο τόσο στην ατομική όσο και την ομαδική ψυχοθεραπεία ακριβώς επειδή παίζει αποφασιστικό ρόλο στο βίωμα της ζωής καθενός από εμάς. Εντούτοις, οι θεραπευόμενοι δεν δίνουν εύκολα φωνή στις ανησυχίες τους για τον θάνατο ή οι θεραπευτές δεν είμαστε έτοιμοι να τις ακούσουμε. Αν όμως τους δοθεί η ελάχιστη ενθάρρυνση, οι θεραπευόμενοι μπορεί να φέρνουν εντυπωσιακά μεγάλο υλικό που συνδέεται με τις αγωνίες τους γύρω από τον θάνατο. Για παράδειγμα, η επεξεργασία του τερματισμού της θεραπείας πολύ συχνά συνοδεύεται από υπόγεια ρεύματα αγωνίας για τον θάνατο. Επίσης, οι ψυχοθεραπευτικές συνεδρίες που γίνονται έπειτα από κάποια, έστω και φευγαλέα, επαφή με τον θάνατο συνήθως προσφέρουν πολλά κλινικά δεδομένα. Και φυσικά τα όνειρα είναι ιδιαίτερα γόνιμες πηγές υλικού (Yalom, 1980).

Στο γεγονός ότι οι ψυχοθεραπευτές παραβλέπουν επιλεκτικά το θάνατο κατά τη διάρκεια της ψυχοθεραπείας, έχει συμβάλει και μια ορισμένη φροϋδική λογική που βασίζεται περισσότερο στην «απώθηση του θανάτου» (Χατζόπουλος, 2021).

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν σημεία στη φροϋδική θεωρία που η απώθηση του θανάτου «αίρεται χωρίς όμως αυτό να δίνει τον τόνο» (Χατζόπουλος, 2021, σ.43). Σύμφωνα με τον Φρόυντ (1915) «...κατά βάθος κανείς δεν πιστεύει στον δικό του θάνατο ή κάτι που είναι το ίδιο: στο ασυνείδητό του καθείς

⁹ από το εισαγωγικό σημείωμα του Αθ. Αλεξανδρίδη για το περίφημο βιβλίο της Κιούμπλερ-Ρος (Elisabeth Kubler-Ross) *On Death and Dying* (1969) με τον ελληνικό τίτλο «Πλησιάζοντας τον Θάνατο»)

είναι πεπεισμένος για την αθανασία του». Κι ακόμα στο σύντομο αλλά διεισδυτικό δοκίμιο του «Επικάιρες παρατηρήσεις για τον Πόλεμο και το Θάνατο» επισημαίνει ότι «δεν έχουμε βιώσει τίποτα που να μοιάζει με τον θάνατο ή αν το έχουμε βιώσει όπως στη λιποθυμία, στο πέρασμα του δεν έχει αφήσει αισθητά ίχνη. Τείνω λοιπόν να επιμείνω ότι ο φόβος του θανάτου πρέπει να θεωρηθεί παρόμοιος με το φόβο του ευνουχισμού».

Ο Φρόντ στο πρώιμο έργο του παραβλέπει το θάνατο όταν αναλύει τις εσωτερικές λειτουργίες του ψυχικού μηχανισμού (το άγχος, την απώθηση, το ασυνείδητο). Στο προαναφερθέν δοκίμιο όμως, γραμμένο προς το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, το 1915, κάνει τολμηρές υποθέσεις για το θάνατο. Μιλά για την άρνηση του θανάτου και για την προσπάθεια του ανθρώπου να τον νικήσει δημιουργώντας μύθους αθανασίας. Επίσης, επισημαίνει ότι η εφήμερη φύση της ζωής αυξάνει την ένταση και τον πλούτο της. Στο ίδιο κείμενο γράφει: «τώρα πια δεν μπορούμε να απαρνηθούμε τον θάνατο, πρέπει να τον πιστέψουμε. Οι άνθρωποι πεθαίνουν πραγματικά και μάλιστα όχι ένας-ένας αλλά πολλοί μαζί... Η ζωή έγινε πάλι ενδιαφέρουσα, ξαναβρήκε το πλήρες περιεχόμενο της». Η αρχή της πραγματικότητας και ειδικότερα η πραγματικότητα του πολέμου κάνει τον Φρόντ να παραδεχτεί ότι η ζωή αποκτά περιεχόμενο εξαιτίας του τέλους της, το τέλος της ζωής της δίνει ένα νόημα, διαφορετικό για τον καθένα από εμάς, της αποδίδει αξία βγάζοντας την από φαντασιώσεις αθανασίας (Χατζόπουλος, 2021).

Η ίδια πραγματικότητα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου θα τον κάνει να σκεφτεί και να ξανασκεφτεί τη θέση ότι στο ασυνείδητο δεν υπάρχει η αναπαράσταση του θανάτου και εντέλει θα τοποθετήσει πλάι στις ερωτικές ενορμήσεις, αυτές που θα ονομάσει ενορμήσεις θανάτου (Χατζόπουλος, 2021). Ο ενορμητικός δυϊσμός που εισήγαγε ο Φρόντ το 1920, αποτελεί την προσπάθεια της ψυχανάλυσης να αποδώσει με τον δικό της θεωρητικό τρόπο το γεγονός ότι ο θάνατος είναι μέσα στη ζωή (Εισαγωγή στο ψυχαναλυτικό περιοδικό Εκ των υστέρων, 2002). Η ενόρμηση του θανάτου παραμένει μια από τις πλέον αμφισβητούμενες έννοιες που εισήγαγε ο Φρόντ, ενδεχομένως επειδή η θεωρητική τοποθέτηση κάθε ψυχαναλυτή υπερκαθορίζεται από την προσωπική, ιδιοσυγκρασιακή στάση του απέναντι στον θάνατο (Εκ των υστέρων, 2002).

Ο Φρόντ ανακηρύσσει τον θάνατο σε θεμελιώδη ενόρμηση. Παράλληλα επιμένει στην έλλειψη αναπαράστασης του θανάτου ως γεγονός ενός καταλυτικού ορίου. Όμως ένας τεράστιος αριθμός ονείρων και ειδικά τα τραυματικά όνειρα μαρτυρούν το αντίθετο. Δεν έχουμε αναπαραστάσεις περιεχομένου, έχουμε αναπαραστάσεις προετοιμασίας και συνοδευτικές του θανάτου. Πρόκειται για αναπαραστάσεις που εισάγουν κάτι από την καταστροφικότητα και που επιχειρούν να δώσουν φωνή σε αυτήν τη σιωπηλή κατά τον Φρόντ «ορμή θανάτου» (Χατζόπουλος, 2021).

Σύμφωνα με την Ναταλί Ζαλτζμάν (1999)¹⁰ το άγχος θανάτου και το άγχος ευνουχισμού μπορούν να είναι μεταφορές το ένα του άλλου, αυτό όμως δεν αποκλείει την ύπαρξη ενός άγχους θανάτου που αφορά στην εξαφάνιση, την εγκατάλειψη και την καταστροφή (στον Χατζόπουλο, 2021). Για τον Φρόντ ο θάνατος είναι μια αφηρημένη έννοια που δεν μπορεί να μορφοποιηθεί. Στην πραγματικότητα όμως παίρνει κάποια μορφή με τις καταστροφές (πόλεμοι) και τις αυτοκαταστροφές, όπως απόπειρες αυτοκτονίας, ατυχήματα με ασυνείδητη στόχευση, αυτοάνοσα

¹⁰ Nathalie Zaltsman, Baiser la mort? Une sexualité mélancolique, στο De la guérison psychanalytique, PUF, 1999

νοσήματα κ.α. Καλό είναι να έχουμε κατά νου ότι η δυσκολία στη μορφοποίηση αυτού του αγνώστου βρίσκει δρόμους ύπαρξης, αρκεί να είναι κανείς αρκετά έτοιμος να τις δεχτεί και να τις αναγνωρίσει ώστε να μην τις απαρνηθεί. Όπως συμβαίνει με τις αρνητικές ψυχικές εμπειρίες που καταγράφονται στο σώμα κι έχουν την τάση να εκφράσουν μέσω αυτού, εκείνο που ο ψυχισμός δυσκολεύεται ή αδυνατεί να δεχτεί και να συμπεριλάβει (Χατζόπουλος, 2021).

Ο Γουίνικοτ (1989)¹¹ αρκετά χρόνια αργότερα από τον Φρόυντ, συνδέει τον φόβο κατάρρευσης με ένα ειδικό φόβο θανάτου. Είναι ένας θάνατος που έχει συμβεί αλλά δεν έχει βιωθεί. Ο Γουίνικοτ μιλάει για τον ψυχικό θάνατο που το υποκείμενο αδυνατεί να μεταβολίσει και να επεξεργαστεί, έτσι επιχειρεί και κάποιες φορές καταφέρνει να τον μετατρέψει σε φυσικό θάνατο (όπως συμβαίνει με τους αυτόχειρες) (στον Χατζόπουλο, 2021).

Φαινόμενα αποπροσωποποίησης (κάποιος δεν αντιλαμβάνεται τον εαυτό του, την ταυτότητα του ή ένα μέρος από αυτήν) και από-πραγματοποίησης (όπως αυτά που περιγράφηκαν από τον Φρόυντ κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του στην Ακρόπολη) δείχνουν ότι ορισμένες φορές η εσωτερική-ψυχική πραγματικότητα αναλαμβάνει τόσο πολύ τα ηνία, με αποτέλεσμα να διαψεύδει οτιδήποτε δεν συμφωνεί με αυτή. Σε αυτή την περίπτωση η αποδοχή της εξωτερικής πραγματικότητας και η εγγραφή της, βρίσκεται αντιμέτωπη με την ακαμψία μιας εσωτερικής πεποίθησης που τη θέτει σε αμφισβόλια. Πρόκειται για μια στιγμή ψυχικού θανάτου; όταν αφανίζεται η πρόσκαιρη συνείδηση της απουσίας από τον εαυτό; Ο Γουίνικοτ μιλάει για ρήξεις στη συνέχεια του είναι (και χρησιμοποιεί το παράδειγμα της αμυχής που την αντιλαμβάνεται κανείς εκ των υστέρων, αγνοεί πότε την έκανε). Τα ίχνη του θανάτου, δεν μπορεί να είναι παρά οι εκ των υστέρων φαντασιακές επεξεργασίες αυτής της έκλειψης του υποκειμένου, των στιγμών που δεν ήταν εκεί. Το ίχνος (η αμυχή), οδηγεί σε αναζήτηση του ανεπαίσθητου της στιγμής που δεν βιώθηκε ο τραυματισμός όταν συνέβη, ώστε να αποτυπωθεί ψυχικά (Χατζόπουλος, 2021).

Γιατί απασχολεί τόσο πολύ το θέμα του θανάτου ως τέλους της ζωής αλλά και ως γεγονός μέσα στη ζωή; Είναι ένα συμβάν κενό νοήματος; Ειδικά το γεγονός του προσωπικού μας αφανισμού; όταν αντιλαμβανόμαστε ότι είμαστε πεπερασμένοι; ότι ενώ η ζωή μας έχει ένα τέλος, ο κόσμος θα συνεχίσει να υπάρχει; ότι είμαστε μια μονάδα ανάμεσα σε πολλές; ότι το σύμπαν δεν αναγνωρίζει την ιδιαιτερότητα μας; ότι ζούμε με πλαστές εγγυήσεις; (Χατζόπουλος, 2021, Yalom, 1980).

Πιθανά η πίστη στην προσωπική ιδιαιτερότητα, μας επιτρέπει να αντέξουμε τη δυσφορία από την επίγνωση του ελάχιστου μεγέθους μας και της μεγαλοσύνης του εξωτερικού κόσμου, των ανεπαρκειών των γονιών μας, της ζωικής μας φύσης, των σωματικών λειτουργιών που μας δένουν με τη φύση και πάνω απ' όλα με την επίγνωση του θανάτου (Yalom, 1980).

Όταν η πίστη ότι είμαστε ιδιαίτεροι και άτρωτοι, παύει να μας προσφέρει την ανάπαυλα που χρειαζόμαστε από την οδύνη ότι είμαστε θνητοί, τότε συχνά αναζητάμε ανακούφιση στο άλλο μείζον αμυντικό σύστημα άρνησης: την πίστη σε ένα υπέρτατο προσωπικό σωτήρα, την πίστη στην ύπαρξη μιας δύναμης ή ενός όντος που μας παρατηρεί, μας αγαπά και μας προστατεύει αιώνια, υποστηρίζει ο Γιάλομ (1980).

¹¹ D.W.Winnicott, Fear of breakdown (1963), στο Psycho-Analytic Explorations, Karnac books, 1989

Ο Όττο Ρανκ (1945)¹² σε ένα εμπειριστατωμένο δοκίμιο με τίτλο «Φόβος ζωής και φόβος θανάτου» έδωσε έμφαση στο γεγονός ότι η εξατομίκευση συνοδεύεται από το τρομαχτικό, μοναχικό αίσθημα ότι είμαστε απροστάτευτοι. Για να το ανακουφίσει ο άνθρωπος αντιστρέφει την πορεία, βαδίζει προς τα πίσω, παραιτείται από την εξατομίκευση και βρίσκει ανακούφιση στη συγχώνευση. Ωστόσο η ανακούφιση είναι ασταθής, γιατί και αυτή η λύση προκαλεί φόβο-φόβο θανάτου (στον Yalom, 1980).

Η προσπάθεια να ικανοποιηθούν οι δύο αυτές ανάγκες: η ανάγκη για ξεχώρισμα και αυτονομία και η ανάγκη για προστασία και συγχώνευση, όπως και η προσπάθεια να αντιμετωπίσουμε το φόβο που συνδέεται εγγενώς με καθεμιά τους, είναι η διαλεκτική που διέπει τον ψυχικό μας κόσμο σε όλη μας τη ζωή (ένα έργο που η Margaret Mahler ονομάζει «αποχωρισμό-εξατομίκευση»).

Ο θάνατος μας υπενθυμίζει ότι «η ζωή δεν αναβάλλεται», λέει ο Γιάλομ (1980, σ. 239). Όσα μας θυμίζουν την υπαρξιακή μας συνθήκη είναι ισχυροί σύμμαχοι στην αναζήτηση της απαρτίωσης και της ωριμότητας (Yalom, 1980). Μας βοηθούν στην προσωπική μας νοηματοδότηση καθώς το συμβάν της ζωής δεν είναι εκ προοιμίου νοηματοδοτημένο (Χατζόπουλος, 2021).

Ο Βίκτωρ Φρανκλ (1963)¹³ παρατήρησε ότι στο στρατόπεδο συγκέντρωσης, όποιος κρατούμενος δεν διέθετε κάποια αίσθηση νοήματος, δεν είχε πιθανότητες να επιβιώσει.

Ο Καμύ (1955) χρησιμοποιούσε τη λέξη «παράλογο» για να αναφερθεί στη δυστυχία του ανθρώπινου όντος που έχει έμφυτη την ανάγκη του νοήματος και είναι αναγκασμένο να ζει σε ένα κόσμο, ο οποίος δεν έχει κανένα νόημα. Υποστήριξε ότι μπορούμε να κατασκευάσουμε ένα νέο νόημα ζωής, αν αρχίσουμε να εκτιμούμε την αξία που έχουν οι «νύχτες της απόγνωσης μας».

Οι ιδέες του Καμύ διαμορφώθηκαν και από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στη διάρκεια του οποίου δούλεψε για τη Γαλλική Αντίσταση και συνέλαβε την ιδέα ότι μια αυθεντική εξέγερση εναντίον του παραλόγου είναι μια εξέγερση αδελφική: μια εξέγερση στο όνομα της αλληλεγγύης του ανθρώπινου είδους. Ξεκίνησε από μια θέση μηδενισμού, μια θέση απόγνωσης για την απουσία νοήματος στον κόσμο, για να δημιουργήσει αυθαίρετα το δικό του σύστημα προσωπικού νοήματος. Ένα σύστημα που περιλαμβάνει σαφείς αξίες και οδηγίες συμπεριφοράς: θάρρος, υπερήφανη εξέγερση, αδελφική αλληλεγγύη, αγάπη.

Ο πιο ακλόνητος υπέρμαχος της άποψης ότι ο κόσμος στερείται νοήματος (20^{ος} αι.) ήταν ο Σαρτρ, σύμφωνα με τον οποίο, κάθε ύπαρξη γεννιέται χωρίς λόγο, συνεχίζεται από αδυναμία και πεθαίνει τυχαία. Ωστόσο ο Σαρτρ σκιαγραφούσε συχνά στα μυθιστορήματά του ανθρώπους, οι οποίοι ανακαλύπτουν ένα λόγο για τον οποίο να ζουν καθώς και κάποιες αρχές σύμφωνα με τις οποίες να ζουν (στον Yalom, 1980).

Ο Γιάλομ (1980) υποστηρίζει ότι ο σκοπός που οι ίδιοι δημιουργούμε, δεν ανακουφίζει αποτελεσματικά από τη δυσφορία, όσο θυμόμαστε ότι είναι δικό μας κατασκεύασμα. Είναι πολύ πιο παρηγορητικό να πιστεύεις ότι το νόημα υπάρχει κάπου εκεί έξω κι εσύ το έχεις ανακαλύψει. Όταν

¹² O. Rank, Will Therapy and Truth and Reality, Alfred A. Knopf, Νέα Υόρκη, 1945

¹³ Αυστριακός νευρολόγος, ψυχίατρος, φιλόσοφος, συγγραφέας και επιζών του Ολοκαυτώματος V. Frankl, Man's Search for Meaning: An Introduction to Logotherapy, Pocket Books, Νέα Υόρκη, 1963.

συγκροτείται μέσα μας μια αίσθηση νοήματος, αυτή η αίσθηση γεννά αξίες, οι οποίες συνεργάζονται για να ενισχύσουν την εντύπωση μας ότι η ζωή έχει νόημα. Οι αξίες μας επιτρέπουν να υπάρχουμε σε ομάδες, να θεραπευόμαστε από αυτές και να δημιουργούμε πολιτισμό. Το νόημα φαίνεται να πηγάζει από το φόβο να μη χαθούμε.

Η επιθυμία μας να ζήσουμε αιώνια, μας χαρακτηρίζει βαθιά ακόμα κι αν έχουμε την γνώση ότι «ο θάνατος είναι αυτό προς το οποίο παραπέμπει η ζωή, το αδρανές και το ανόργανο που προηγείται αυτής και γίνεται ο σκοπός της» (Michel de M' Uzan, Freud et la mort (1968), στο De l' art a la mort, Tel Gallimard στον Χατζόπουλο, 2021) Και αν μπορούσαμε να αποδεχτούμε και να αντικρίσουμε την αλήθεια του ίδιου μας του θανάτου τότε ίσως η ζωή μας να αποκτούσε περισσότερο νόημα, να γινόταν πιο ανθρώπινη και γιατί όχι και πιο ειρηνική (Κιούμπλερ-Ρος, 1969).

Βιβλιογραφία

- Θ. Χατζόπουλος, 2021**, Πανδημία και περιοριστικά μέτρα, Ο ψυχισμός απέναντι στο θάνατο και στους περιορισμούς του, Εκδ. Αρμός, Αθήνα
- Elisabeth Kubler-Ross**, Πλησιάζοντας τον θάνατο, Τα πέντε στάδια του πένθους, Μετ. Βαγγ. Προβατάς, Εκδ. Ίκαρος, Αθήνα, 2019
- Εκ των υστέρων**, ψυχαναλυτικό περιοδικό, Ο θάνατος στη ζωή, Εκδ. Εξάντας, Αθήνα, 2002
- Irvin D. Yalom, 1980**, Υπαρξιακή Ψυχοθεραπεία, Basic Book, United States, Μετ. Ευαγγ. Ανδριτσάνου-Δ. Κακατσάκη, Εκδ. Άγρα, Αθήνα, 2020
- Φρανσουαζ Ντολτό, 1998**, Μιλώντας για τον θάνατο, Gallimard, μετφ. Ελ. Κούκη, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 1999

Λένα Τελειώνη

Παρουσίαση βιβλίου: Το Ιχνογράφημα ως κλινικό εργαλείο

Το βιβλίο «Το Ιχνογράφημα ως κλινικό εργαλείο» κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις akakia, το 2024, μετά από ένα διάστημα πλέον της τριαντακονταετίας βιβλιογραφικής έρευνας, κλινικού και εκπαιδευτικού έργου της συγγραφέως Κατερίνας Μήλιου, κλινικού ψυχολόγου Msc, ψυχοθεραπεύτριας ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης, μέλος του ΣΕΨ, ΕΑΡΑ, IRS και ιδρυτικό πρόσεδρο μέλος του ΙΟΑΦ.

Όπως αναφέρεται και περιγράφεται αναλυτικά στον πρόλογο και την εισαγωγή του βιβλίου, το ιχνογράφημα, σχέδιο ή ζωγραφιά από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα έως σήμερα εξελίσσεται σταδιακά σε ένα σημαντικό κλινικό εργαλείο, καθώς σε αυτό αποτυπώνεται όχι μόνο η εξωτερική αντιληπτική πραγματικότητα αλλά και τα ιδιοσυγκρασιακά, τα στοιχεία της προσωπικότητας, τα μνημονικά ίχνη και ο τρόπος λειτουργίας του ψυχισμού, αυτού/ής που ιχνογραφεί, καθώς και στοιχεία γύρω από την βιολογική και νοητική του/της ανάπτυξη.

Στο παρόν βιβλίο παρουσιάζεται πολύ αναλυτικά ο τρόπος με τον οποίο ο/η κλινικός θα χορηγήσει και θα ερμηνεύσει τόσο ελεύθερα όσο και συγκεκριμένα ιχνογραφήματα, τα οποία έχουν δημιουργηθεί ως δοκιμασίες (tests), αυτά του Ανθρώπου, του Δέντρου, του Σπιτιού και της Οικογένειας, είτε μεμονωμένα είτε συνδυαστικά μεταξύ τους. Αλλά και πώς οι ανωτέρω δοκιμασίες σε συνδυασμό με το ιστορικό, την κλινική εντύπωση και ανάμεσα σε άλλες δομημένες, ημιδομημένες, προβλητικές και γνωστικές δοκιμασίες μπορεί να συμβάλλουν σε μια ολοκληρωμένη ψυχολογική αξιολόγηση, ακόμη και από την πρώτη νηπιακή ηλικία με τα μουτζουρογραφήματα.

Το βιβλίο αναπτύσσεται με πληρέστατο τρόπο, όσον αφορά σε βιβλιογραφικές αναφορές και κλινικό υλικό, σε οκτώ μέρη. Στα πρώτα επτά μέρη εξαντλούνται οι οδηγίες χορήγησης, οι τρόποι διερεύνησης και ερμηνείας εκάστοτε ενός των ιχνογραφημάτων, στο όγδοο μέρος συστηματοποιούνται βάσει βιβλιογραφικών αναφορών «διαγνωστικές ενδείξεις» για παρουσία οργανικότητας, νοητικής καθυστέρησης και ψυχοπαθολογίας (κατάθλιψη, ψυχωσικές καταστάσεις, ψυχαναγκαστικά, υστερικά και αντικοινωνικά στοιχεία) καθώς και ενδείξεις για ψυχική, σωματική και σεξουαλική κακοποίηση. Ενώ στο ένατο και τελευταίο μέρος παρουσιάζεται αναλυτικά ένα κλινικό παράδειγμα στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης ψυχολογικής και γνωστικής αξιολόγησης.

Το παρόν πόνημα θεωρούμε ότι αποτελεί ένα σημαντικό και χρήσιμο εγχειρίδιο για την χρήση του ιχνογραφήματος, κυρίως στο κλινικό έργο της ψυχολογικής αξιολόγησης, αλλά και γενικότερα σε κάθε αξιολογητικό, θεραπευτικό ή και ερευνητικό πλαίσιο.

Λένα Τελειώνη

Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική Ανάλυση 2025-2026

Το Εισαγωγικό Σεμινάριο στην Ομαδική Ανάλυση 2025-2026 θα ξεκινήσει την δέκατη χρονιά διεξαγωγής του, προσφέροντας πλούσια εμπειρία στα μέλη του, μέσω της συμμετοχής τους σε μικρές ομάδες εμπειρίας και σε μεσαία ομάδα και ευρύ θεωρητικό υλικό, μέσω των θεωρητικών παρουσιάσεων με εκτενή συζήτηση γύρω από αυτό, στην ομάδα συζήτησης.

Διεξάγεται κάθε δεύτερο Σαββατοκύριακο κάθε μήνα από τον Οκτώβριο μέχρι και τον Μάιο. Το Σάββατο από τις 9.30 έως τις 16.30 και την Κυριακή από τις 9.30 έως τις 16.15 με ενδιαμέσως διαλείμματα.

Ημερομηνίες Διεξαγωγής:

11-12/10/2025, 15-16/11/2025, 13-14/12/2025, 17-18/01/2026, 14-15/02/2026, 14-15/03/2026, 25-26/04/2026, 16-17/05/2026

Πρόγραμμα Εισαγωγικού Σεμιναρίου

Σάββατο:

09:30 – 11:00 και 11:15 – 12:45: Μικρή ομάδα

13:30 – 14:45: Θεωρητική Εισήγηση

15:00 – 16:30: Μεσαία Ομάδα

Κυριακή:

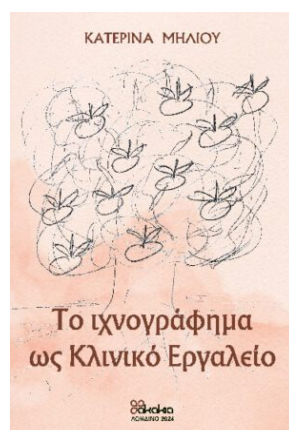
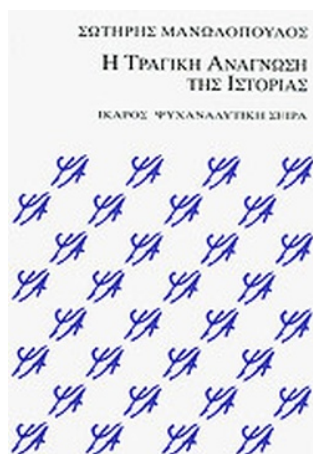
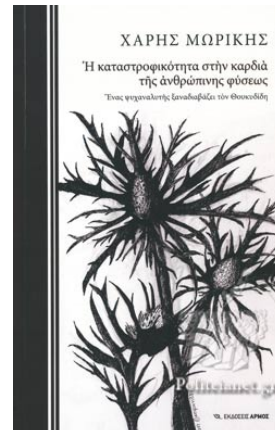
09:30 – 11:00 και 11:15 – 12:45: Μικρή ομάδα

13:30 – 14:30: Ομάδα Συζήτησης

14:45 – 16:15: Μεσαία Ομάδα

Κώστας Κωνσταντόπουλος

Πρόταση Βιβλίων

Για το 10ο Δελτίο του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» (ΙΟΑΦ) συνεργάστηκαν:

Γιώτα Αρβανίτη, Κλινική Ψυχολόγος - Ψυχοδραματίστρια, τελειόφοιτη Ομαδική Αναλύτρια στο Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Φώτης Γιωτάκης, Ψυχίατρος, Ph.D, Ψυχαναλυτής Ομάδος, μέλος της GASI, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

Κώστας Κωνσταντόπουλος, Ψυχίατρος, Ψυχοθεραπευτής, Ομαδικός Αναλυτής, Ιδρυτικό μέλος και μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Νίκος Λαμνίδης, Ψυχίατρος, Ομαδικός Αναλυτής, Διδάσκων Ψυχαναλυτής της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας (ΕΨΕ) και της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Ένωσης (IPA), Fellow του Κολλεγίου των Ερευνητών της IPA, συνιδρυτής και εκδότης του ψυχαναλυτικού περιοδικού Οιδίπους και Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Χριστίνα Μαμαλούδη, Κλινική Ψυχολόγος, τελειόφοιτη Ομαδική Αναλύτρια στο Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Κατερίνα Μήλιου, Κλινική Ψυχολόγος, MSc, Ψυχοθεραπεύτρια ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης, Ιδρυτικό πρόεδρο μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

Δομνίκη Μυλωνά, Ψυχίατρος, Ομαδική Αναλύτρια, Ψυχαναλύτρια, μέλος της Group Analytic Society (GASI) και της Διεθνούς Ψυχαναλυτικής Ένωσης (IPA), Ιδρυτικό μέλος και πρόεδρος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ.

Σοφία Μαρία Μωραΐτου, Κοινωνιολόγος, Ψυχαναλυτική Ψυχοθεραπεύτρια, Ομαδική Αναλύτρια, Τακτικό μέλος της Group Analytic Society-GASI, Επόπτρια και πρόεδρος μέλος του Institute of Group Analysis του Λονδίνου, Ιδρυτικό μέλος και μέλος του ΔΣ του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ και εκπρόσωπος του ΙΟΑΦ στο EGATIN.

Λένα Τελειώνη, Κλινική Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια, Ομαδική Αναλύτρια, μέλος της ΕΨΕ, της IPA, Ιδρυτικό μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes» - ΙΟΑΦ και μέλος της Ομάδας Εργασίας για την έκδοση του Δελτίου.

Φωτεινή Τυλκερίδου, Ψυχολόγος, Ψυχαναλύτρια/Ψυχοθεραπεύτρια, Ομαδική Αναλύτρια, λέκτορας, εκπαιδευτική θεραπεύτρια, εκπαιδευτική ομαδική αναλύτρια και επόπτρια στην ψυχαναλυτική ομάδα εργασίας Κολωνίας - Ντίσελντορφ, στο Διεθνές Ινστιτούτο Ομαδικής Ανάλυσης Altaussee στην Αυστρία, στο Ινστιτούτο Ψυχανάλυσης της Ρηνανίας (IPR), στο Ψυχαναλυτικό Ινστιτούτο Pulsion στην Νέα Υόρκη, συνυποψήφιο μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Γερμανικής Εταιρείας Ομαδικής Ανάλυσης, Ομαδικής Ψυχοθεραπείας και Ψυχοδυναμικής (D3G) και μέλος του Ινστιτούτου Ομαδικής Ανάλυσης «S.H. Foulkes»-ΙΟΑΦ.

Την τελική ευθύνη του περιεχομένου των άρθρων, εργασιών και εισηγήσεων φέρουν οι συγγραφείς.